

587.555 17/35 пол. 11954/25
БІБЛІОТЕЧКА „ДНІПРА“ Ч. 1

Biblioteka Dnipra

ОЛЕНА РЖЕПЕЦЬКА.

НА

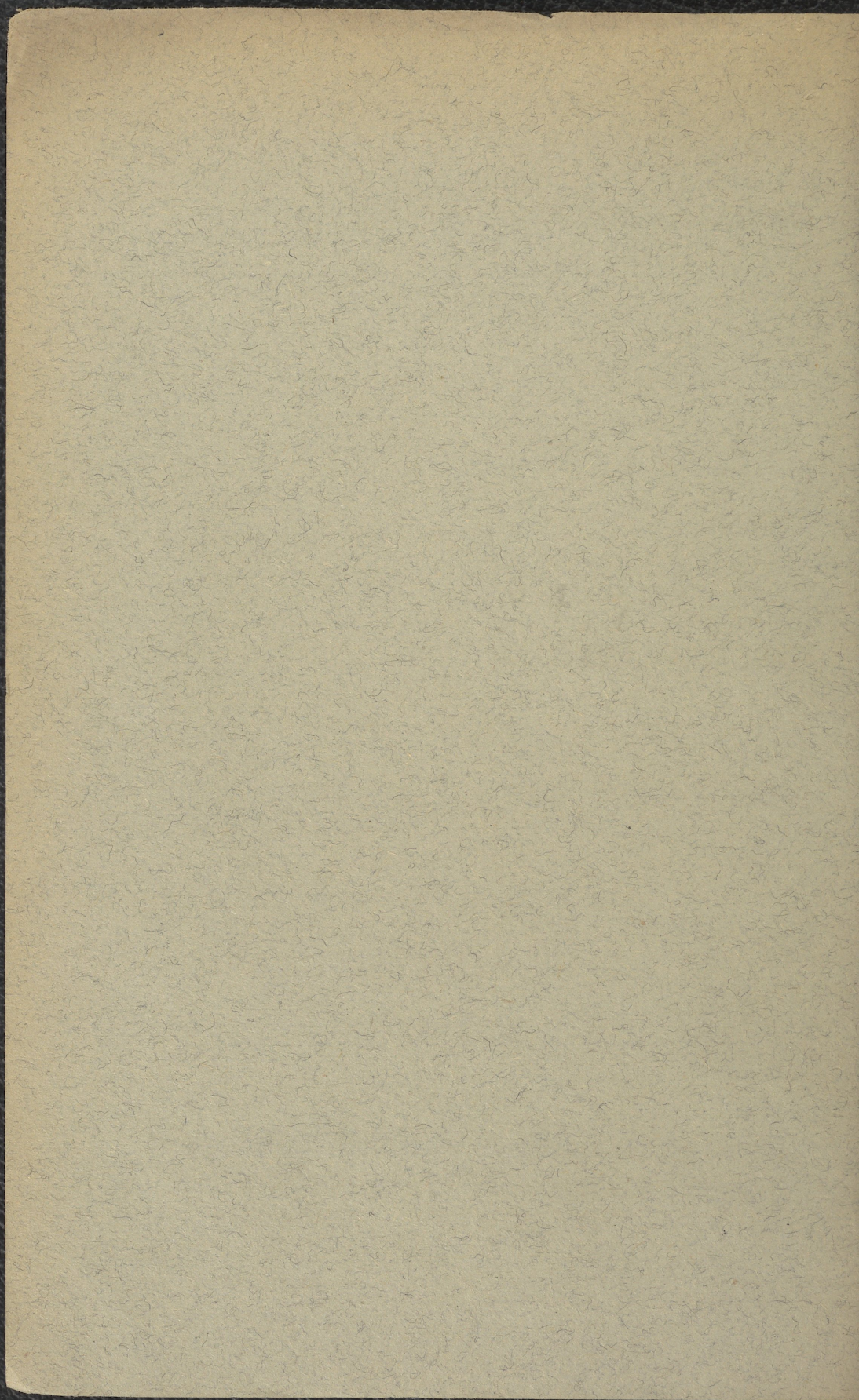
БЕРЕГАХ

ГОРИНЯ

Л Ъ В І В

1 9 3 5

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ
ЕМІГРАНТАМ З УКРАЇНИ У ЛЬВОВІ (ВУЛ. РУСЬКА, 3).

БІБЛІОТЕЧКА „ДНІПРА“ Ч. 1.

ОЛЕНА РЖЕПЕЦЬКА.

НА

БЕРЕГАХ

ГОРИНЯ

Л Ъ В І В

1 9 3 5.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ
ЕМІГРАНТАМ З УКРАЇНИ У ЛЬВОВІ (ВУЛ. РУСЬКА, 3).

II. 587.555

Здається, все. Мое призначення — в кишені, валіза запакована, мама, вбрана в сірий, давно знайомий плащ, уважно оглядає мене з усіх боків. Все добре — не забули нічого.

Ловлю на собі мамин погляд — сумний і ніжний. Він ніби обволікає мене тоненьким пахучим серпанком.

Поруч із моїми радісно-схвильованими думками біжать мамині слова:

— Андрію, не носи чорного гарнітуру, пошануєш одержу раз, вона тебе пошанує двадцять. Курча зіж сьогодні, бо зіпсується, й телеграфуй зараз по приїзді.

Відриваюся від своїх думок.

— Добре, добре, курча зім, гарнітуру не буду носити, хіба що оженюся.

— Який ти ще молодий! — сумно зітхає мати.

— Молодий, мамо, молодий, нічого не вдієш.

Поїзду нам доводиться ждати чверть години. У мами очі, здається, вже вогкі.

Маю шалене бажання схопити її на руки й закрутитися по пероні.

Близько мене стоїть начальник стації, піднявши худі, підмощені ватою плечі й заклавши за спину руки. Він важно випнув гарбузуватий живіт і поважно морщить біленькі їжакуваті брівки під червоним кашкетом. Він має семеро дітей — самі дочки.

Яка чудесна валіза з великими срібними ініціалами в Абрама Варшавського! Я цілком байдуже оглядаю ту валізу сьогодні.

Поміж нашою звиклою публикою вирізняються три офіцери коло маленької, вертлявої пані з китицею квітів у руках.

Присутні на пероні, наче змовившись, поглядають у той бік, звідкіль має прийти поїзд.

Звикле явище на двірцях — це дві панночки під ручку, що ходять по перону там і назад. Вони вештаються тут безперестанку, взад і вперед, взад і вперед. Проходячи повз нас, вони роблять байдужі міни й замовкають, а коли минають, дзвінко сміються.

Ні одна, ні друга мені не подобаються, але я чогось мимоволі, коли вони зближаються, витягуюся рівніше. Хочеться, щоб вони подумали: який стрункий хлопець!

Вмить згадую короткі рукава моєї куртки й червонію. Але ось, сопучи, неначе роблячи тяжку роботу, підкочує до перону поїзд.

Мама, хапаючися, тюпцем біжить за мною до вагону. Перед вагоном швидко цілує мене й хрестить кілька разів мою голову. Перон, мама, обидві панночки, їжакуваті брівки — все втікає від мене, й я залишаюся сам.

Не жаль мені кидати міста, обридло одно й те саме щодня. Офіцери в щавльових мундурах, пані в капелюхах на бакир, нудні розмови урядників про брідж.

В останнім часі я пересварився з усіма маминими знайомими, навіть з Євгеном Войцеховським. Ходить він до нас останніми часами занадто часто. Здається, подобається сестрі.

Виходжу на коритар.

Хутко біжать перед очима засіяні збіжжям поля й дихають мені в обличчя теплим передчуттям нового життя.

Яке це життя буде? Безліч разів за останні два тижні уявляю собі місце мого нового побуту, хочу знати, як виглядає мій майбутній начальник, ліс, де працюватиму, хата, де житиму.

О третій годині, коли від курчат залишаються самі кості й мені хочеться пити, поїзд стає, й кондуктор викрикує назву стації, до якої я їду. Стація Волошки.

Стації властиво нема. Стоять два товарні вагони. З дверей одного виглядає вагітна жінка в синьому фартуху. В глибині вагону видно ліжко з різнокольоровими подушками й залізна піч. Другий вагон править за двірць.

Покинувши мене на стації, поїзд побіг далі.

З валізою в руці ніяково оглядаюся на всі боки. Молодиця, байдуже оглянувши мене, зникла в глибині вагону.

Урадував мене дядько, виринувши наче зпід землі, з багатом в руці.

— Може, паничу, вас треба відвезти?

Відповідаю, що мене треба відвезти до лісництва.

— Ага, ага, знаю! — й дядько тикає пужалном туди, де в віддалі, не більше верстви, темні густою щетиною ліс. — Це там! А вам до самого лісничого?

— До самого.

— Ви може помічник новий? — цікавиться дядько.

— Помічник, — відповідаю й, трохи здивований, питаю: — А ви звідки знаєте про мене?

— А якже, давно чули, що приїздить помічник, і то молодий.

Дядько зникає за вагоном і за хвилину виїздить возиком, запряженим сірою, непевною шкапиною.

Мої очі мимоволі слідкують за далеким димком поїзду, що втікає по міцно натягнених струнах блискучих рейок. Сонце яскраво світить, легенький вітрець розчісує на просторих ланах зелений колос.

Червоний, як кров, мак цвіте поміж житом. Чи не зацвів це піт хлібороба, впавши йому з чола?

Моя самопевність десь зникає. В груди із пахучим вітерцем закрадається смуток. Чогось почуваю себе самотним. Ці два іржаво-червоні вагони, загублені на широких ланах, і ця баба в синьому фартуху розбивають мою ранішню відвагу.

Поволі, як старий, мошуся на возі зі своєю валізою.

— Ну, що-ж, їдемо!

Дядько цмокає й шкапина перевозить нас через рельси на вузьеньку дорогу в житі. Як багато червоного маку в ньому!

А голос на возі, як сорока, стрекоче:

— Начальство у вас буде сердите, теперішній лісничий — сувора людина. Старий лісничий був кращий. Дерева бувало в нього роздобудеш дешевше, а хмизу то й даром дасть. А цей ні, за все гроші править.

В моїй уяві виринає сумний образ кращого лісничого, що помогав сам себе скидати за революції. Він дихав коліть повітрям цих ланів.

Дядько виймає капшука й набиває люльку. Викресавши вогню, питає:

— А ви маєте жінку?

Відповідаю, що ні.

— Кавалер, значить, — і іронічно додає: — По війні можна знайти жінку під кожною сосною. В ціні наш брат мужчина тепер! Наш лісничий жонатий, але тьху! — й візник плює на дорогу.

— Чому тьху? — зацікавлено питаю.

— Що там говорити, самі побачите — й, ніби боячись сказати зайве, відвертається від мене й замовкає.

Доріжка в житі відразу упирається в широку дорогу в лісі. Ліс мішаний: береза, граб і дуб, попадаються колючі сосни, по ярах повно калини. Вбита чорноземна дорога здається прийшлася по серцю кобилі: вона раптом шарпнула й побігла хутко.

— А ось і лісничий, гляньте, — несподівано говорить дядько.

— Тпру, стій!

На дорозі троє людей. Стоїть високий огрядний пан, білявий, із лисиною, коло нього молодик літ сімнадцяти й ще один, надзвичайно високий, у камізелці, без маринар-

ки, в високих чоботях. Усі трое уважно оглядають ровера, що його тримає молодик.

Підходжу до лісничого й представляюся.

Він простягає мені руку.

— Чекали на вас! — І, оглядаючи мене: — Ви ще зовсім молодий.

Я сміюся й обіцяю швидко постарітись.

— Цієї глупоти не робіть якнайдовше. Ну, щож, — їдьте до свого помешкання. Сьогодні прошу на обід до мене, а завтра влаштуєтеся самостійно. Григоре, — звертається лісничий до чоловіка в камізелці, — покажіть панові його мешкання.

Григор по військовому стукає закаблуками.

Я дякую за запрошення й іду до воза.

Григор широкими кроками ступає врівні з возом.

* * *

Дімочка для помічника стоїть на горбку на зрубі. Тоненькі берізки підступили майже до самої веранди; мій попередник обсадив їх крученими паничами й хмелем. Три кімнати мого дімочка повні сонця й світла. Заставлені тільки необхідним і нагадують шпиталь. Все тут блищить — і шкло вікон, і білі дошки дверей, і жовті мальовані підлоги. Зовні зеленими віконницями він дуже нагадує театральні дімки, в яких живуть різні Маргарити.

Недалеко від моєї хати є балочка. В ній сховалося джерело з вапняним дном, до якого я ходжу що-день умиватися. Вузький струмочок, що біжить із джерела, старий Ігнат Ломачук перехопив коло свого городу й поставив на ньому невеличкий на один постав млин. Самого села не видно. Воно сховалося в лісі. Місце, де стоїть село, зраджує тільки гавкіт псів.

Був я в гостях у побережника Григора, запрошений у неділю на обід. Його дружина, бездітна жінка, столує мене, посилаючи що-дня смачний, поживний обід. Марія Степанівна говорить своєму чоловікові „ви”. Григор—висока, майже двох метрів людина, з пишною білою бородою й вусами. Широко розставлені, ясно блакитні, як лід його північної батьківщини, очі дивляться з спокійною увагою на світ. З рушницею за плечима й з зеленим кашкетом на голові поморянин робить вражіння якогось лісовика. Селяни його бояться.

Заїхав він сюди з Архангельська, привіз із берегів холодного північного моря незломне здоров'я й невмирущу тугу за сонцем. Море Григор згадував з ентузіазмом, непрохідні північні дикі пуці з тихим смутком, але сонцю—Богові світла, якого так мало бачить північ, поклонявся з пристрастю поганина. До релігії був цілком байдужий.

— Попав я на Україну до війська й не захотів вертатися з цієї веселої сонячної країни до моєї суворої непривітної батьківщини. Там сонця нема, там душа замерзає, — оповідав Григор. — Ви мене не зрозумієте, бо не жили на півночі.

Я ставлюся до Григора й його дружини, як до рідних людей.

Лісничого я бачу рідко, якісь таємничі справи потребували завжди його присутності в місті, дома він бував рідким гостем. Мені доводилося провадити й його, й свою роботу. Я підготовляв йому відомості й рахунки, й він, за недовгий свій побут, по ночах ухитрявся вирівнювати залеглості.

У лісничого є донечка-приймачка. Старий Ломачук думає, що це його таки дитина від покоївки.

Жінка лісничого, пані Катря, виховує дитину, як свою. Я помітив, що пані Катря чомусь уникає зустрічі зі мною. Угледівши мене, вона несподівано обертається й іде назад або ховається в найближчі кущі. Така поведінка моєї принципальши зробила те, що я, забачивши здалека дитинячий візок, не розбираю, чи то сама пані, чи нянька, й стараюся зникнути в лісі.

Вчора на мене несподівано надбіг лось. Здивовані обоє, хвилину дивилися одно одному в очі, опісля тварина, піднявши високо задні ноги, без шелесту зникла в лісі.

Тут безліч вужів. Один із таких плазунів лежить у мене в кишені й вигрівається.

Беру в обіздного струнку кобилу Гапку й їду далеко в ліс, верстов за п'ятнадцять. Поспішати мені нема куди, ніхто за мною не тужить і ніхто не жде. Дороги не вибираю, їду просто лісом. Гапка пирхає ніздрями, легко підіймає струнку ноги. Кує зозуля. На мій запит, скільки літ буду жити, прокувала вісімдесят шість разів. Дякую тобі, сіренька зозуле, бо світ прекрасний.

Проїхавши далі, сполохав, наче куропаток, двох дівчат із кошиками грибів. Перелякані дівчата, маючи спідницями, втікають і гублять по дорозі гриби.

Спинив Гапку й чекаю. Дівчата теж зупинилися. Одна з них поправляє хустку. Мені видно, як блищить на сонці, наче золота, головка з червоно-рудим волоссям. Дівчата дивляться в мій бік, до мене долітає безбоязний, глузливий їх сміх. Мені здається, що ту, з рудим волоссям, я вже зустрічав близько млина старого Ломачука й навіть чув її сміх. Григор напевно відобразив би дівчатам гриби.

* * *

Приїхав землемір із нашого міста значити ділянки. Чорний, як жук, худий чоловігга. Чорна борода його стирчала

на всі боки, й здавалося, що він тримає шмат чорного ко-
жуха в роті.

При роботі землемір ні на хвилину не замовкав, позна-
йомивши мене з своєю біографією: прапрадід його — вій-
ськовий писар за Хмельницького, а батько був оженений
з японкою. Вилаяв уряд, свого шефа, всіх бюрократів і ду-
ховенство. Видко було, що людей він не поважає, але обій-
тися без них не може. Оповідає, що любить грати в карти
й може грати по дві доби. До нього приїхала тепер сестра,
що розійшлася з своїм чоловіком, і в хаті в нього стало
шумно й весело.

Ця насмішкувата людина запросила мене до себе:

— Ідьмо, не пожалкуєте, сестра в мене зух, людей бу-
ває купа, смуток утікає з моєї хати у вікна й двері.

Скінчивши роботу, ми поїхали — я на Гапці, мірник
ровером, стараючися весь час триматися на своїй машині
поруч із Гапкою.

— Скажіть, будь ласка, на вас не роблять неприємного
вражіння неосвітлені вікна вашої хати, коли ви ввечері вер-
таєтеся додому?

Я сміюсь і відповідаю, що не мав нагоди задумуватися
над цим. Що-день приходжу додому, дивлюся на свої вікна:
вікна, як вікна — тільки, що темні.

Землемір уважно крутить ногами.

Хата землеміра зараз недалеко від стації Волошка, сто-
їть перша при візді до містечка. Паркан великого саду й сті-
на дому виходять у поле. Залишивши на подвір'ї коня й ро-
вер, ми по сходах ідемо на ошклену веранду.

— Тут треба витерти ноги, — нагадує господар, — се-
стра любить чистоту.

Поки він шурє ногами по килиму, в дверях кімнати,
як у рамі, стає жінка.

Лиця її майже не видко, тільки коси пронизані світлом.
З освітлених кімнат доноситься спів і музика.

— Добри-вечір, братуню, наморився?

Голос жінки низький, розмірний і самопевний. Вона
подається назад і запрошує:

— Прошу, будь ласка, заходити.

Стою перед жінкою цілком неслов'янського типу. Во-
лосся на її голові чорне, блискуче, як у землеміра, шкіра
жовтава, але ніжніша, як у брата. Землемір бере мене за
рукав і представляє:

— Приводжу тобі дикуна, обростає вже мохом, бо
крім лісу й побережника Григора нікого не бачить. Моя се-
стра Зіна.

Господиня стискає мою руку й знайомить із гістьми.
Робить вона це дуже комічним способом, наче показує екс-

понати. Підходимо до сивого пана на канапі. Зіна показує на нього рукою й, сміючися, говорить:

— Оце номер перший, пан Аксель, дворянського роду, тепер тільки суддя слідчий, прикмети: буйна срібна чуприна, палкі чорні очі, обличчя бліде, расове, характер неможливий.

Суддя поважно кланяється.

— Номер другий, — дзвінко звучить її голос, — місцевий адвокат, пан Гончаренко, мужчина тридцяти літ, пристійний шатен, нежонатий, прикмети: скуповатий.

Скуповатий пан міцно, по товариськи, стискає мені руку.

— Номер третій, нашої парафії батюшка, обіграє цілу околицю в преферанса.

Огрядний пан-отець не протестує.

— Номер четвертий, донька батюшки, панна Оля, фатальна помилка природи: мусіла народитися дві тисячі літ тому, або стільки-ж пізніше. Прикмети: зараз після смерти буде канонізована.

Помилка природи простягає мені мягку, гарячу руку.

— Номер пятий, пані Ева, учителька німецької мови, чудесний профіль, легковажна вдача, прикмети: як попаде до німців, повісять за брак патріотизму.

Німка бризнула сміхом, підняла ліву руку з клявішів фортепяна й простягнула її мені.

Підходимо до останнього гостя — він сидить коло пані Еви й тепер устає.

— А це, можна сказати, номер шостий і на сьогодні останній: інженер-електротехнік, пан гордовитий і бундючний, за словом до кишені не лізе, носить трагічне прізвище: Скоропадський. Ми називаємо — третій. Прикмети: приїде на Україну, гетьманом не буде.

Потім бере мене за руку й говорить до всіх:

— Що торкається цього лісового пана, то ви вже чули його прізвище й становище. Думаю, що він нас полюбить.

Звертається до мене:

— З братом моїм ви вже знайомі — на брата матеріял добрий, на знайомого не дуже, часом кусається, й то несподівано. А тепер прошу вас сідати.

Вона залишає мене й сідає в куточку на канапі. Я давно не був у товаристві й зацікавлено оглядаю присутніх.

Приходить і сідає коло мене землемір.

— Сестра Зіна має талант купчити коло себе людей найпротилежніших верств, віку й навіть націй. Із присутніх тут осіб у мене перше ніхто не бував. Хто привів, наприклад, до нас батюшку? Чув я про нього, що сумно живеться йому, бо стара попадає, після смерти двох дочок, які отруїлися грибами, заглядає в чарочку. Батя цілі вечорі тепер просиджує в нас, згадує семінарське життя, а Зіна його терпляче

слухає. Суддя Аксель пропавив свою молодість і програв великий маєток у тоталізатора. Жінка з розпуки вмерла. Мусів витягти з шуфляди давно забутий диплом і просити посади. Мені здається, що він буде свататися до Зіни.

Землемір рекомендує своїх гостей злісніш і тверезіш, ніж це робила пані Зіна.

Суддя щось говорив, не зводячи очей із пані Зіни. Сильні терпки пахощі від чорно-жовтої, в паски сукні, коли вона представляла мене гостям, одуром стоять у моїй голові. Ці пахощі якісь незвичайні: мішанина чебрецю з трояндою, чи щось у цьому роді.

Тепер пані Зіна уважно слухає Акселя. Вуха її з боку слідчого червоніше за друге, у вухах вона носить сережки.

Над канапою висять дві побільшені фотографії білявого пана з борідкою й ніжною японки в кімоно, матері землеміра й пані Зіни.

Пані Зіна нагадує портрет на стіні; як і в матері, тонкі чорні брови на гладенькому жовтавому чолі й карі з золотом очі, покриті пухнастими віями. Її уста червоні, вогкі, кутики їх увесь час пнуться догори від усмішки. Та усмішка наповняє моє серце ніжністю.

Коло ідального стола під лампою розкладали пасянк панна Оля й адвокат. Руки адвоката поправляли щось у картах і дотикалися рук пані Олі. Тоді очі дівчини лякливо вглядалися в лице Гончаренка.

Мені спало на думку, що атмосфера кімнати напоена закоханістю.

Служниця вносить самовар. Висока, чорнява, з великими сірими очима в глибині чорних вій, наче ставки, оточені тополями. Землемір із обличчям самурая штовхає мене в бік і говорить:

— Оця дівчина напевно була-б моєю жінкою, коли-б не приїхала сестра. Взагалі дивуюся, як мене досі не женили. Це легше зробити, ніж випити шклянку води. Прекрасний матеріал на чоловіка, як видко, змарнується.

І він задоволено сміється.

Після чаю гості почали прощатися.

Тримаючи за повідки Гапку, я стояв коло фіртки, пропускаячи вперед гостей. Несподівано коло мене опинилася пані Зіна. Повіяло пахощами не то цинамону, не то чебреця. Мені здається, так повинно пахнути повітря далеко на сході, де земля дихає вульканами, цвітуть вишні й хризантеми, а в зеленому морі купаються люди з тілом, подібним до сілої гранати.

Поблискували на місяці сережки у вухах пані Зіни, коли вона сказала мені:

— А вас прошу приходити частіше, без церемоній. Запросив мене й батюшка.

Вертаюся додому. Світить місяць, коло нього, наче стадо білих баранів, хмарки. Чорно-блакитне небо густо всіяне зорями, виразно біліє чумацька дорога. Таємничо шелестить жито. Десь близько коло мене на високому дереві закричав проразливо пугач. Чи не віщує він чогось недоброго, зловісний, нічний цей птах?

* * *

Кілька днів я не бачив землеміра — був зайнятий приготуванням площі під шкільку.

Увечері проходив я коло млина. Спусти були затамовані, внизу в хатині світилося. Коло воріт темніла жіноча постать.

— Добри-вечір, пане!

Голос перетканий сміхом, дуже знайомий.

— Добри-вечір. Ви називаєтесь Ломачуківна?

— Ні! — сміється дівчина. — Мене кличуть Сяня. Ломачуківна чорна, а я руда. Село глузує з мене за мої коси.

— Дуже гарні ваші коси, — зауважую я.

Я пригадую укладені в корону на маленькій голові червоно-золоті коси.

Їй треба йти додому. Від дівчини віє здоровим запахом поля.

— Я можу провести вас? У лісі самій невесело.

Сяня пригадує нашу першу зустріч.

— Ви не хотіли нас доганяти тоді в лісі, ви добрий. Ах, як ми втікали! Я думала, що згублю серце.

Поволі ми вступаємо в ліс. Чую близько коло мого плеча тепле плече Сяні. Мягким оксамитом накриває нас темрява. Сяня вже не сміється. Ми знижуємо голоси й зменшуємо ходу.

Тиша, зелена, запашна, повна таємниць, приступила зовсім близько й пригорнула нас. Моїх уст шукають гарячі Сяніні уста, найшли, притулилися міцно й наповнили солодким дурманом тіло.

Запахло чебрецем і білою трояндою, безвільно стуляю повіки й пю солодку отруту до дна.

Вернувся я додому ранком.

* * *

Приходив до мене в гості батюшка з дочкою й адвокатом. Я гостив їх суницями зі сметанкою. Батюшка каже, що в них влаштовується вечірка на користь бідних дітей, просив бути.

Купую білет і обіцяю бути.

Перед вечером я вертаюся з лісу додому, довго одягаюсь і їду до міста.

Мала сая набита людьми, знаходжу своє місце й за хвилину починається представлення.

Вийшла пара, убрана в паперові жовті штани й пантофлі на високих обцасах. Виконали танець невідомого імени й походження, танцювали довго, не лінуючись. Несподівано на одній із баядер рвуться паперові штани, цей випадок викликає задоволення в публіки й оплески. Панночки все-таки докінчують танець.

Після них із переляканими очима й кривим усміхом на вустах з'явилася донька зубного лікаря. Тремтячим голосом вона питає:

Нащо мені чорні брови?

Нащо карі очі?

Опісля деклямувала з Шевченка пані Карпінська, низенька, з короткими й товстими литками пані. Говорила вона басом, розмахувала руками на всі боки й була нагороджена оплесками.

При кінці виступив молодий хлопець з бандурою. Як видно, ним розпорядчики хотіли винагородити публіку за всі муки аматорського представлення. Він ударив пальцями по струнах, і саля завмерла.

Довго грав і співав бандурист про козака Сірка, про славу козацьку, що не вмерла й носить смутним привидом по степах і морю Чорному, про гетьманів, Московою замучених, про жінок ніжних, покинутих, про гордих удовиць, дівчат, зі смертю повінчаних, про високі козацькі могили, кійлом порослі, чужими руками споневіряні.

Захоплений, разом із цілою салею, бю bravo бандуристові. Якийсь неспокій вповзає в мою душу, стараюсь відгадати причину його, бо мені здається, що хтось тихенько шарпає мене за серце. Озираюся — у мої очі падає погляд золотих, сміливих очей, просто в саме серце. Несміло кланяюсь і сиджу до кінця представлення напів-живий. Часом мені здається, що хтось тихо ворухить чуприну на моїй голові. Заплющую очі, ніздрі пожадливо вдихують запах чебреця й троянди.

Представлення скінчилося. М'який, повний якоїсь таємничої знади, жіночий голос питає мене:

— Сподобався вам концерт?

Тримаю ніжну руку пані Зіни з довгими точеними нігтями, слухаю музику її голосу й чую, як вона говорить:

— Давно вас не видко. Батюшка переказував, що у вас прегарно.

Як у чаді, говорю їй, що збираюся давно до них, що не забуваю їхнього дому, говорю без тямки, перше, що спливає мені на язик.

Як зачарований, не можу відірвати очей від смаглявого обличчя. А натовп несе нас до виходу.

Тут, немов із-під землі, виростає Аксель і панна Ева. Ева, сміючися, міцно трясє мою руку, як доброму знайомому.

Суддя, відсунувши плечем мене від пані Зіни, ввічливо вітає:

— Дуже приємно вас бачити.

Поволі йду з ними. Коло ліхтарні пані Зіна повернулася, дорогим подарунком блиснули її очі й зуби, а милий голос сказав:

— Приходьте, чекати буду.

Я кланяюсь і повертаюсь навпростець до залізниці. Лечу, як на крилах. Поруч зо мною біжить вітрець і пусто-тливо ворухить сонну стерню. Із темряви випливають обра-зи один від одного яскравіший, один від одного краший.

Коло стації стояв поїзд. Напевне ніхто з тих, що сидять у поїзді, і в думках своїх не мають того, що тут ось, недалеко від них, під високим безкраїм небом, іде вночі самотна людина, в плечі її попихає легенький вітрець і помагає їй нести тягар золотого щастя. А щастя в цієї людини так багато, що вона може поділитися ним із людьми в поїзді. Так, так, скажіть тільки їй — і вона поділиться з вами!

Коло поїзду несподівано зустрічаю лісничого. Він тільки-но приїхав цим поїздом.

— Блукаєте, Андрію Федоровичу? — зустрів він мене. — Як бачу, ви цілком закліматизувалися в наших сторонах.

Від нього пахло алькоголем і тютюном. Вперше це назвав він мене по імені, й я зараз відніс його прихильний тон на рахунок алькоголю. Стиснувши протягнену руку, я озир-нувся.

— За кіньми не оглядайтесь, їх нема, — зрозумів він мене. — Я не телеграфував, бо не збирався сьогодні вернутися до рідного вогнища.

Він поклав натиск на слово „рідного“.

Я запропонував іти пішки.

— Ходім, ніч чудесна, прохід не завадить, — згодився лісничий.

Ми пішли.

Збіжжя стояло в копицях. Під скупим світлом шерба-того місяця здавалося, що на полі причаїлися якісь таєм-ничі ворожі постаті. З містечка долітали відривки музики. Десь недалеко, збоку, зацокотала, зірвавшись, перелякана куропатва.

Я пригадав собі мій перший день приїзду на посаду й обід у лісничого. Ні він, ні його жінка не промовили тоді зайвого слова до мене. Були чемні, підставляли мені то сіль, то муштарду, але по скінченню обіду я зрозумів, що зараз треба відходити. Попрощалися холодно-ввічливо. Я відій-шов від них, надалі незапрошений.

Лісничий мірно ступає, посапуючи, й часто підносить цигару до рота.

— Ви чого ходили до міста? — питає він мене.

Я розповів йому про концерт і музику бандуриста.

— Ага. А я гадав, що ви до бабів ходили. Зловить вас

якась ніжна дама й змусить будувати домове вогнище. І скажіть будь ласка, пощо жінкам домового вогнища? — звернувся він до мене й шпурнув цигару в стерню. — Нащо воно їм?

Став і взяв мене за гудзик маринарки.

Я теж став. Лісничий опустив руку, але продовжував далі, як видко, болочу для нього тему.

— І те вогнище очевидно з дитиною, з усіма додатками; нема своєї дитини — візьме чужу й запевнить вас, що створює родинну атмосферу для вашого добра. Хіба можна зогріти мужчині серце чужим бахором, в додатку милого пролетарського походження. Ви-б узяли собі чужу дитину? Не відповідаєте?

Я не знав, що відповісти на таке питання, але лісничий і не чекав на мою відповідь.

— Тут справа ясна, як день: напевно не взяли-б, — вирішив він, махнувши рукою. — Я згоджуся платити за виховання, але най воно не служить мені обектом для насильного створювання штучної семі. Я не інкубатор і хочу мати свою дитину, свою власну. Це право моє, ваше й кожного іншого з нас, мужчин.

Кілька хвилин він іде мовчки.

— Коли-б я знайшов жінку, яка подарувала-б мені дитину, яка після першого поцілунку не скорочувала-б мого імени по собачому, пішов би за нею на край світу. Моє імя спеціально надається на різні звукові досліди. З Анатоля мене переробляли на Натоля, Атоля, Толя й Оля. Була одна, що називала мене Латана, казала, що на неї віє старою Грецією від такого переіначування.

Лісничий зупинився.

— Давайте трохи відпічнемо, — запропонував він, сідаючи на звалене дерево біля дороги.

Ми закурили папіроси.

— Життя мусить створити нову породу жінки, — продовжував лісничий, — або переіначити мужчину, що, на мій погляд, цілком неможливе. Я не уявляю собі тієї нової жінки, бо, скільки не приглядався, бачив тільки три відміни цього твору. Насамперед треба виключити сільську жінку, бо там специфічні жіночі прикмети майже затрачені. Перша відміна, на мій погляд, це тип, який нічого не вміє й нічого не думає, тип рогачинний, що має в собі дев'ятьдесят п'ять відсотків хитрощів і глупоти нашої прабабки Еви. Цей тип живе й дуже добре живе. Половина роду мужеського любить саме такий тип жінок. Друга відміна, яка щось уміє й знає, але після першого поцілунку забуває втовкмачене з таким накладом знання, пере пелюшки й іде на мотузку в чоловіка, часто далеко дурнішого від себе, — це найменш шкідливий ґатунок. Третя відміна, найшкідливіша — це пе-

редова жінка: багато бачила, вчилася, все пам'ятає, перейнялася всім, чого навчилася, вірить тільки собі й любить теж тільки себе. Вона всіх учить, дає поради, критикує й аналізує найменше почуття своє й близьких, шукаючи первісної причини. Вимагає від нас морального вдосконалення, з кожним днем усе більшого, й нарешті висушить тобі мозок і серце так, що людина біжить від такого Сократа в спідниці.

Несподівано він голосно, сердечно, щиро засміявся.

— А ви не завдавали собі питання, за що ненавиділа Ксантипа Сократа? Чи не мав цей кирпатий дядько жіночої вдачі? Недурно ненависть Ксантипи живе віки й перейшла в історію.

Коло хати лісничого ми стали. Він знову закурив цигару, довго слідкував за вогнем сірника в траві, подав мені руку, побажав доброї ночі й порадив памятати його слова.

Я подякував, і ми розійшлися.

* * *

Ще не було шостої, як мене збудив хлопець із папером від мого начальника, де офіційним тоном наказувалося негайно удатися до відлеглої дільниці лісу: там на мене чекатимуть таксатори.

Поснідавши й запакувавши пляни, я сів на Гапку й поїхав. Проїжджаючи коло хати землеміра, я подивився вгору на вікно пані Зіни.

Згадавши всі відміни жінок, про які оповідав мені лісничий, я зняв шапку й низенько вклонився перед цим відчиненим вікном.

Минувши місто, де на майдані жваво крутилися перекупки, я виїхав у поле, на виднокрузі якого темнів ліс, мета моєї поїздки.

Згодом, пробираючися лісом, я мало не вилетів із сідла, так несподівано кинулася вбік Гапка. Розглядаюся кругом, шукаю причини її переляку.

Ліворуч, недалеко від мене, грається двоє сірих собачат. Привязую коня й іду до них: малі не втікають, навпаки, перекинулися догори лапками, виказують бажання познайомитися ближче. Це вовчєнята, не більш, як двомісячні. Почухавши обое за вушками, я забираю їх, вертаюся до Гапки й, тулячи до себе вовчєнят, іду до хати лісника. Там я застаю таксаторів.

* * *

Останні дні червня. Південь. Облиті сонцем, сосни порожєвіли, як дівчата, горить блідорожєвим цвітєм листя вільшини, тремтить нервова осика й миє свої коси в воді зелена чепурна верба. Під нею прохолода й затишок.

На березі привязані до сосни Кузьма й Демян, мої вовченята. Вони ростуть і почувають себе в неволі цілком незле. Ось і тепер сидять і слідкують за чайками.

Несподівано просто на мене вийшов їжак. Побачивши мене, зщулився й наставив голки. Кладу на ці голки грудочку землі. Їжак лежить непорушно й лежатиме довго, бо чує небезпеку для свого їжакового життя. Раптом появляється другий, не помічаючи мене, бігає по траві, шукає товариша. Несподівано знаходить його з грудкою на хребті, лягає й завмирає поруч із ним.

Кузьма й Демян занепокоїлися. Відв'язую їх, здіймаю грудку з їжака й лягаю кілька метрів далі.

Їжаки довго не ворушаться, опісля один із них, як видко, відважніший, висуває мордочку, тикає носом свого товариша й обое втікають із небезпечного місця.

Сонце підійшло вище. Горинь сміється. На грудях його гойдаються дикі курочки й лиски.

* * *

Несподівано приїхала сестра Ганя, хоче перед школою відпочити в мене.

Ввечері ми довго ходили по лісі, сестра переказувала різні новини про місто й ні слова не сказала про себе. Мені ввесь час здавалося, що є щось, чого вона не хоче, або не може сказати.

Переночувавши, вона так само несподівано, як приїхала, почала збиратися додому.

Ганя завжди була самостійніша, ніж ми з братом, не любила висловлюватися й не довіряла людям.

Але тепер звиклої певності в неї не відчувалось, щось, видко, тривожило її душу, якась безпорадність була в усій її постаті. Я відчув це, але не мав відваги розпитувати.

Я просив її ще побути в мене, але вона відмовила й поїхала.

* * *

Ввечері я пішов до землеміра. Радів щастю зустрічі з Зіною й боявся не застати її вдома. Поспішав, роблячи сяжневні кроки.

Майже при кінці лісу, десь недалечко, в кущах, заспівав жіночий голос.

З ким цю ніч я, молода, скоротаю,

З ким цю ніч я, хороша, просумую.

На хвилинку став, як остовпілий. Голос дуже знайомий, кидаюся вперед, ще два кроки — передо мною чарівною зявою стояла пані Зіна.

В яскраво-червоній суконці, в червоній хусточці на голові.

Я ще не стямився, як вона заговорила:

— Правду кажуть: на ловця й звір біжить. Тільки-що

думала про вас. Дайте мені руку й скажіть — ви задоволені, що зустрілися зі мною?

Я щось говорив їй, але Зіні не тяжко було догадатися, який я був щасливий.

— Суддя Аксель на мене гнівається й третій день не приходять. Уявіть собі, — блиснула вона жовтими очима, — він освідчився мені й запевняє, що я буду з ним щаслива. Я сказала, що хочу кохати свого чоловіка, не зраджувати його, а коли піду за Акселя, то буду змушена це робити. Розгнівався на мене й не приходять. От я забралася й пішла в ліс у надії зустрінутися з вами. А ви куди це йшли, може до нас?

— Ні, я не йшов до вас, мені треба було оглянути фоси на границі.

— Ну, то ходім разом оглядати ці ваші фоси. Добре?

Ідемо плече в плече. Зіна оповідає мені про себе й про свого чоловіка.

— Ви знаєте, я розходжуся з своїм чоловіком. Попередній досвід навчив мене бути обережною з мужчинами й я відмовила пану Акселеві відразу. Але годі про це. Розкажіть щось про себе.

Я розкажую їй про маму, про Ганю, про свавільного молодшого брата, кожний крок якого кінчається веселою анекдотом. Дуже веселий він у нас, ми з Ганею цілком інакше. Мама каже, що такий самий був наш батько й залишив найменшому в спадщину свій сміх і радість життя.

Непомітно зближаємося до ровів. Це були довгі фоси півтора метри завширшки й стільки-ж завглибшки.

Пані Зіна нахилилася й ахнула.

На дні довгого рову лежало кільканадцять вужів і гадюк. Вони впали сюди й лежали без надії вибратися.

Я бачив, що пані Зіна смертельно зблідла.

— Ходім звідсіль, — вхопила вона мене перелякано за рукав. — Нічого на світі так не боюсь, як вужів.

Я нічого не сказав їй про вужика, який спав у кишені моєї маринарки.

Я веду її під руку. Ось тут, поруч, коло самого серця, вічуваю її милу близькість. Світло її очей родить у моїх грудях одно бажання: йти так без кінця, не переставати слухати її не випускати цих рук, затримати їх при собі назавжди, на ціле життя.

Зіна здригається всім тілом.

— Ах, як я змерзла! Другим разом ви запросите мене до себе, добре?

— Добре, — відповідаю й цілую на прощання її руку.

* * *

В п'ятницю ввечері лісничий присилає наказ їхати в суботу до міста, завезти папери до лісової управи. Вискочив-

ши з вагону, я побачив, що з сусіднього вагону виходить пані Зіна з маленькою валізкою в руці.

Урадуваний, протискаюся крізь натовп, кидаюся за нею й, дігнавши, схвильовано говорю:

— Привіт вам, Зінаїдо Марківно.

Очі її проясніли усмішкою, й рука, затагнута в рукавичку, стиснула мою руку.

Розпитавши, що робитиму в місті, пані Зіна розповідає, що іде до знайомих. Коні за нею приїдуть о третій годині до „Римського Готелю”, в яким, коли я хочу, можу її відвідати.

З радістю згоджуюся й підсаджую її на візника.

Я полагодив свої орудки в місті й пішов до готелю. Зіна була вже там. На столі в ней стояли у вазочці червоно-красаві троянди, лежало пуделко з цукерками й кілька загорнених пачок із крамниці.

Вона вже була в місті, пообідала, поробила справунки. Тепер може трохи побути зі мною й показує мені рукою на канапу.

Я стараюся бути весело-безжурним, сідаю й оповідаю, що робив в управі.

Голова моя в солодкому тумані, ніздрі вдихають пахощі чебреця з трояндою, а криваво-червоні троянди в вазонику пахнуть, як любов.

Я встаю й пересідаю з канапи на крісло далі від Зіни.

— Так. На жаль, мушу спішно вертатися до лісу, — говорю я.

Коли я відходив від неї, вона провела мене до дверей і несподівано сказала:

— Андрію, поцілуйте мене.

Очі її потемніли й вся вона витягнулася в напрямі до мене, як квітка до сонця.

Мені видалося, що підлога раптом поплила кудись із-під моїх ніг.

— Ні, пані Зіно, — говорю глухим голосом, — не можу. Коли ви прийдете до переконання, що можете бути моєю жінкою, повідомте мене, я прийду. Не смійтеся з мене. Це з величезного егоїзму я роблю так, а не інакше, бо хочу мати вас на все життя.

Цілую безвладну руку й виходжу. І коли причиняю за собою двері, мені здається, що причиняю тяжке віко до труни над собою.

* * *

В вагоні проти мене сидить жінка й, прикривши соромливо груди, годує дитину. І стільки ніжності й ласки в її негарному лиці, що воно в цій хвилині прекрасне. Дитина заснула, ніжні вусточки вигнуті вперед, їм іще здається, що вони пють молоко життя. Жінка тримає одною рукою дитину, а другою хоче застібнути собі сукню. Я кладу свій портфель,

не говорячи ні слова, нахилиюся до жінки й застібую їй гудзики, — їх було шість. Вона не дякує, тільки посилає мені щирий, вдячний і трохи соромливий усміх.

Ми вже як знайомі. Входить робітник і сідає поруч із жінкою. Вона, видно, зморилася, чоловік обережно забирає від неї дитину, хвилину ніби соромиться бути нянькою, оглядається по боках і, зустрівши зичливі погляди, схиляється над дитиною.

Мале спить, розставивши ніжки. Робітник обережно, як перинку, бере маленький мізинчик, сміється ніжно й підносить вдячно очі на жінку. Обое з радісним здивуванням, наче вперше, розглядають цей пальчик, а ми всі шестеро в переділі також.

Згадую ніжні груди Зіни.

Кого благословляти за моє існування?

Приїхавши додому, я написав Зіні листа, побіг на стацію, віддав лист, вернувся додому й, упавши на ліжко, заснув, як забитий.

* * *

Сонце розгубило золоті стріли по лісі. Сиджу коло своєї хати й дивлюся, як вивірка, що має кубло на цій грубій сосні, вчить своїх двох малих перескакувати з одного дерева на друге. Малі бояться, вони розгойдують свої маленькі тільця, так само підіймають догори хвостики, як і мама, набираються відваги й кидаються вперед, але не завжди це їм удається. Здебільша ні, вони падають униз, наче великі руді шершні. Мати прожогом злітає на долину, пускає малого вгору, сама біжить по стовбурі за ним, і наука починається наново. Вся ця трійка живе на моєму утриманні: я що-вечір кладу для них кусники білих сухарів, а в неділю кілька горішків. Мені хочеться приручити їх, але це не вдається через Кузьму й Демяна.

Між іншим, лісничий просив мене подарувати йому одно вовчення, але котре? Ось вони обидва лежать коло мене, й мені шкода розлучитися з ними, як з одним, так і з другим.

* * *

Мріяла одна дівчинка, їй було може дванадцять, може тринадцять літ, і вона приходила до церкви нашої школи разом із іншими дівчатами.

Своїми білими пелеринками й фартушками вони нагадували стадо лебедів, і от одна з них завжди дивилася на мене, а я на неї. Чому вона одна з цілого гуртка дивилася на мене? Очі в неї були великі, блакитні, як небо восени, вії бронзові й стільки було в тих очах і личку стриманого, безтурботного сміху, що ним можна було-б освітити душі самотних людей цілого світу.

І раз я зустрів її саму. Вона йшла смерком коло нашої школи, в білій пелеринці й фартушку, капелюшик її підтримувала чорна гумка, притискаючи ніжне дівоче підборіддя. Я стояв коло школи з товаришем, зараз же пізнав її, покинув товариша й пішов за нею.

Я довго йшов поруч, і ні я, ні вона не мали відваги заговорити. Мені було шіснадцять, їй тринадцять, а може менше, й усе таки заговорила перша вона, ця маленька відважна жінка. Я боявся навіть подякувати їй за це, боявся образити її. Вона верталася з школи, її пустили сьогодні до тітки; за це вона мусіла цілий тиждень добре вчитися й бути чемною.

— Як вам здається, думаєте — легко вчитися цілий тиждень добре, в той час, коли хотілося викинути всі книжки за паркан? Мріяла я хоч сьогодні втекти зі школи, а тут, як на зло, за мною не присилають. Тітка на мене сердита, все нарікає, що я завела її надії. Поясніть мені, що то властиво значить — завести надії?

Великі сірі очі глянули на мене, чекаючи відповіді, й, поки я тлумачив їй, що то значить, вона перебила мене.

— Вона ненавидить мене. Ви знаєте, за що зненавиділа мене тітка? Я зіла яблуко. Торік вона прийшла й забрала мене до себе. В цілому саді овочів на деревах не було, навіть листя опало, тільки на однім дереві висіло велике, як мій кулак, ні, як ваш кулак, — червоне яблуко. От з того часу, як зірвала я те яблуко, тітка почала казати, що я завела її надії. Але яке смачне було те яблуко, а як пахло!

Моя знайома заплющила очі й потягла тонким матовим носиком.

— Я з охотою дала-б вам половину того яблука, якби ви трапились. Виявляється, що те яблуко висіло на пробу, а я не знала того й думала, що не догледіли його на мое щастя. Де ви були торік у цей час? Може ви подорожували? Коли я виросту, то збудую собі хатину з правдивою піччю, з коміном і на колесах. Пара сильних коней будуть перевозити мою хатину з одного місця на друге, а двері від злодіїв буде стерегти зубатий сірий вовк. У неділю буду надягати йому на шию шовкову червону стяжку. Червоне до сірого дуже гарно пасує, правда? І буду я так подорожувати до до самої смерті, цілий світ об'їзджу, ніколи не сидітиму на одному місці.

Дівчинка замовкає на хвилинку й каже далі:

— Мама моя каже, що я неможлива, й радить мені позбутися химер. Скажіть мені, ви щасливі?

Я? Здається, щасливий.

— Ні, чи ви такий щасливий, що як чого захочете, то те й збудеться, бо є такі щасливі, але для цього треба зірвати квітку папороття. Чи ви маєте таке щастя?

І говорить далі:

— Два роки тому я ходила вночі шукати квітку щастя. Боялася — страх! Нечиста сила стереже квітки й робить всякі перешкоди людині. Сиділа я над кущем папороття цілу ніч і не зірвала вогненого цвіту, про який так докладно оповідала служниця Олена. Знаєте, я заснула, звичайнісенько заснула. Ах, як я плакала потім від сорому, коли мене знайшли рано й привели додому. Цілий тиждень мені не давали на обід солодкого. А щоб досадити мені більше, як на зло, робили птисі, бо я їх найбільше люблю....

Де ти тепер, маленька дівчинко в білому фартушку й пелеринці? Чи знайшла вогнену квітку щастя? Чи подорожуєш по світі в хатині на колесах? Чи стереже дверей твоєї хатини сірий вовк із червоною стяжкою на шиї?

Коли-б я знав, де ти тепер, я відіслав би тобі Кузьму й Дем'яна, двох сірих вовків із червоними стяжками на шиях.

Моя душа шле тобі побажання знайти щастя, моя білява дівчинко, в білій, як сніг, пелеринці.

Не маю від Зіни жадної вістки. Що, коли вона не пришло за мною?

* * *

Прийшла Сяня. Вона жалкує, що я не доручу їй свого маленького господарства. Ніколи не зробить хлопець ліпше за жінку. Білізна напевне у мене не в порядку, — вона дивується, як досі я не згадав про неї.

Прошу її сідати, говорю, що не хочу бути їй тягарем, але коли вона має таке бажання, то дуже їй вдячний. Оповідаю їй, що хутко, певне, буду женитися.

Вона слухає мене, дивлячися далеким поглядом кудись убік. Опісля встає, хвилину мовчить і говорить:

— Бувайте здорові, коли так.

Я встаю й іду слідом за нею до дверей.

В снігах вона обертається й обіймає мене.

— Я зостануся сьогодні: ви не виглядаєте на щасливого. І лишається до рана.

* * *

Другий тиждень минає, а від Зіни жадної чутки.

Третій день падає дощ. Чорні хмари, ніби збиті купи вовни, поволі повзуть по небу. Листя на деревах, обтяжене дощем, висить непорушно.

Цілими годинами ходжу по узліссі, дивлюся в бік стації, чи не йтиме хто від землеміра. Перелічую поїзди й боюся глянути на годинник. Скільки минуло часу, як я ходжу тут взад і вперед, то зникаючи, то виходячи з лісу. Година, дві?

Для мого серця — вічність.

Може Зіна прийде сама. Я що-день ставлю тепер свіжі

квіти в моїх кімнатах. Чи існує на світі щось тяжче від муки очікування?

Не одно людське серце перегоріло в цьому горні.

Муки очікування висушують кров у жилах, перепалюють мозок, нищать гідність, розбивають гарт духа.

Я чекав, чекав уперто, що-день, з рана до ночі і з ночі до рана, як маняк, як божевільний.

Вдивлявся в два червоні вагони вже безнадійно.

Вчора по відході поїзду показалася підвода. Їхала вона в напрямку лісу. Ця підвода рішуче когось везла. Ззаду, за візником, виглядала голова в жіночому капелюсі.

Серце починає бити в грудях, ніби молотком.

Заговорили рештки гідности мужчини. Коли це їде Зіна, то рішуче не повинна мене тут бачити. Ховаюся за дерево й жду. Притримуючи віддих, дивлюся на віз, що зближається. Мені здається, що найменший мій рух здмухне очікуване явище, як пух.

Віз уже близько. Я можу навіть відрізнити риси, я пізнаю ті риси, — це лице моєї сестри Гані.

Неспокійно-здивований, виходжу з лісу просто проти возу. Сестра скрикує, але в тому вигуку я не відчуваю радості. Без усмішки Ганя вітається зі мною, сідаю поруч із нею й ми їдемо до моєї хати.

Питаю, як здоровля мами. Сестра мовчки киває головою.

Дома при вечері я відчуваю, що Ганя має щось дуже важне сказати, але не питаю нічого, — хай вона збереться з духом.

І вона сказала. Після вечері лягла й покликала мене до себе.

— Андрію, сядь тут, не носи світла — не треба.

І ми так залишилися.

Зі столової кімнати залітало світло. М'яке, розсіяне — воно невиразно освітлювало обличчя Гані.

— Коли я приїздила до тебе вперше, я хотіла сказати тобі те саме, що скажу тепер, але втратила відвагу, не могла. А сьогодні мушу. Мама не повинна знати про це, затяжко це для неї, у тебе мушу знайти пораду, розв'язати це питання, або... або я не повинна жити.

Відшукую її холодну руку, нахиляюся й цілую.

— Вчора вдруге Євген просив бути йому жінкою. Я люблю його й не можу піти за нього.

Голос Гані ломиться й затихає.

— Чому?

— Ти пам'ятаєш о. Петра, який давав мамі роботу?

Відчуваю недобре в тому питанні, але відповідаю:

— Пам'ятаю.

— Ну, от. Спочатку я не розуміла, що він зробив зо

мною, а коли зрозуміла, було вже пізно, навіть помститися не могла. Та й не потрібна та пімста.

В півтемряві підіймається біла рука Гані й безнадійно лягає на ковдру.

В моїй уяві впливає постать нашого хлібодавця, високого мужчини в рясі, з блискучою виплеканою, русявою бородою. Ніби приклеєна, завжди снувала в тій бороді усмішка. Завжди він усміхався, ніколи не підвищував голосу, але жінка й двоє дорослих дітей боялися його, як вогню.

Памятаю такий випадок. Отець Петро був у нас в гостях і сидів при столі між мною й мамою. Коло ніг у мене притулилася моя собачка Ася. І от я побачив, як біла рука в ластовиннях разом із широким, шовковим рукавом поповзла вниз. Відхилившись, я зауважив, як та рука схопила ніжну шкірку Асі й міцно скубнула.

Собачка заверещала від болю.

Рука отця Петра, як змія, виволіклася назад і спокійно лягла у нього на колінах, й напевне її рідна сестра-правиця не знала, що зробила лівиця.

З незмінною усмішкою отець Петро зацікавився криком Асі.

Схопивши тремтячу собачку, я почав її заспокоювати. Дуже мені хотілося сказати щось гостре отцю Петрові, але при мамі не посмів.

Як я ненавидів тоді його самого й ті пухкі його руки в ластовиннях.

— Не може цього бути, — протестувала потім мама. — Випадок з Асею тобі приснився.

Умер він якось нагло. На похоронах було багато людей і багато чулих промов. Дуже змерзли тоді в мене ноги, слухаючи про добрі діла отця Петра, про чуле гаряче серце для бідних, про заслуги перед Богом і перед церквою.

Може чув ці промови і небіжчик і, коли чув, то напевно сміявся ехидною усмішкою в русяву, виплекану бороду.

Випадок із собачкою відвернув назавжди моє серце від нього.

В хаті тяжка мовчанка. Гладжу сестру по чолі. Гордовитій душі Гані тяжких зусиль коштує це признание. Всіма силами хочу допомогти їй, заспокоїти, допомогти їй зрозуміти, що не має вона права нівечити своє життя за чужий гріх. Говорю їй про те, що майбутній чоловік не має права до її минулого, а лише до майбутнього. Вкладаю в мої слова всю ніжність брата й досвід старшої людини. Бачу, що сестра цілком зломана.

— Ти поїдеш додому й даси згоду своєму нареченому. Най він буде вдячний тобі, молодій, інтелігентній, здоровій людині, яка приносить йому такий скарб, як кохання. За цей скарб можна все дарувати. Опісля, коли зживетися,

коли вас злучить в одно життя й діти, тоді можеш звіритися йому, але, Ганю, час, припорошивши твою бідну голову сивиною, допоможе тобі зрозуміти, що кривда зроблена не твому майбутньому чоловікові, а тобі самій і ще людськості, між якою жила та гадина. Може не одна ти плачеш тепер і не одній тобі святий старець зогидив душу.

Ганя не відповідає. Я нагнувся й заглянув в її обличчя.

Широко відкриті очі моєї сестри вглядалися в темряву просто перед собою. Що вони бачили там?

* * *

І знову я сам. З тривогою чекаю вістки від сестри. Працюю й підбадьорюю себе працею, як можу.

Два дні не виходив з лісу й нікого не виглядав. Соромно перед самим собою.

Був у Григора. Його дружина хвора. Разом носили воду з криниці на купіль, опісля сам чистив Гапку. Вона відмоділа в мене, розпестилася, завжди ловить зубами за рукав, скосивши в мій бік ніжне каре око.

— Стій, Гапко, не балуй. Хутко купимо візок, і будеш ти возити молоду жінку, подібну до золотої мухи з чорними крильцями. Не сьогодні-завтра вона пришле, Гапко, за нами. Мусить прислати. Бо ми обоє їй необхідні. Запевне, Гапко, треба виждати, аж та мушка надумається. Це дуже поважне для неї питання — жити з такими самотниками в лісі, як я й ти.

Гапка стукає ніжкою й порскає чорним носом на згоду. Так ми й ждемо, я та Гапка.

* * *

Оглядаю мій чорний гарнітур, вкладаю руки до кишені, щось гостро вколело мене — це ножички, тоненькі, для гострих жіночих нігтів ножички. У мене таких нема. Пригадую, що, будши в готелі у Зіни, я взяв зі столу ці ножички: маю негарну звичку в розмові хапати й крутити в пальцях перше, що попадеться в руки. Мамі таким робом з багато річей попсував. Це — ножички Зіни. Маю нагоду піти до землеміра: у мене чужа річ, яку мушу звернути. Прихід мій буде цілком зрозумілий, нікого не здивує, навіть Зіни.

Загортаю ножички в папірець і кладу до кишені. За півгодини переді мною два червоні вагони, за ними видко садок. По стежках цього садка бродять ніжки в жовтих червичках із чорним лякером.

Звільняю хід. Щось ніби спутало мої ноги, несмілим чужинцем зближаюся до фіртки. В усіх вікнах, не вважаючи на те, що землемір того не любить, світла нема. Значить, Зіни теж нема вдома.

Треба вертатися додому, але я можу зачекати. Мо-

жливо, що Зіна вийшла на прохід і зараз вернеться.

Починаю міряти дорогу під плотом.

Перейшло кілька поїздів туди й назад. Замовкли в місті звуки грамофонів, десь недалеко заспівав один, за ним другий і третій півень. Не знаю, котра година, бо не маю сірників. Тепер вже не можна піти й віддати ножички служниці. А втім, можна ще зачекати. В місті нема ждного балю, значить Зіна десь недалеко. Можливо, буде вертатися сама.

Час минає. Поїздів пасажирських не чути, ідуть лише товари. Проспівали другий раз півні, на сході небо поблідло. Дивлюся на Квочку й Волосожар, відшукую зорі на Чумацькій дорозі, але їх нема. Я вже зовсім стратив надію, коли несподівано зовсім близько почувся знайомий голос.

Продзвенів у повітрі, чистий, як кришталь, і збудив прихлилу тугу в моєму серці.

Заспівали два жіночі й один чоловічий голос. До фіртки підійшли: Зіна, пані Ева й Аксель.

Схвильовано прислухаюся до голосу Зіни, пю звуки його, як вино. Маю бажання підбігти й поцілувати куряву коло її ніг.

І от уночі, в темряві, залунав ясний сміх. Довго тягнулася та нота дзвінка, мінлива, так довго, що встигла наповнити мою душу смутком.

З Зіною прощалися. Спочатку Аксель, опісля пані Ева. Аксель ще раз вернувся й поцілував руку Зіни, потім Зіна крикнула: „Добраніч”. Я чув, як вона, поспівуючи, бігла через подвіря. Стукнули двері, й усе затихло.

За хвилину в кімнаті Зіни заблисло світло. Дивлюся на вікно, затулене фіранкою, виймаю ножички з кишені, кидаю їх і йду додому.

Я вже минув стацію. Незмірна тривога змушує мене вернутися. З розпукою шукаю під парканом на дорозі ножички, нарешті знаходжу — вони лежали під кущем блекоту. Обережно загортаю ножички в хусточку й рішуче йду додому.

* * *

Скінчивши працю в канцелярії, йду перейти вглиб лісу. Верстов за півтора лежить кладовище нашого села.

Відхилаю на одній завісі фіртку й заходжу.

Мене охоплює почуття, що на мене з усіх сторін хтось дивиться. Це були квіти, яснолілійові іриси. Їх було багато, цілі сотки. На темній зелені вони робили несподіване вражіння живих. Чи не зацвіли це душі померлих?

Нема тут ні написів, ні плит, ні надгробків: маленькі, дерев'яні хрестики похилилися, розпалися або лежать на землі.

Все тут просте й немудре, як просте було життя людей, що тут лежать.

Могили позападали й поросли травою, трудно пізнати, де лежить несвідома дитина, а де зраджений життям старець.

Більшість тих, що тут лежать, ціле життя очікували поліпшення своєї долі й, не дочекавшись її, повмирали.

З'являється болюча гадка, чи варто жити, коли Зіна не покличе мене. Чи не буду я мучитися ціле життя? Дивлюся на ясні квітки — очі землі, прислухаюся до тиші кладовища й починаю відчувати тишу в моїй неспокійній душі.

— Варто жити, — кажу собі, — хочби для того, щоб слухати дзюрчання мого струмочка, присипаного іржавим листям, стогін берези під сокирою, плач молодиці по померлим чоловіку, крик зайця на зорі, кування зозулі, стукіт дятла, гегіт гусей на червоному вечірньому ставку й ледве чутне шелестіння змії в траві. Варто жити на те, щоб бачити, як офірною лямпадою горить вечорами сонце над лісом, молитися тоді йому напрацьована за день земля й я разом із нею.

Варто жити, щоб почути, як у гарячий південь сповіщає дзвін небу, що милосердна смерть вирвала з старих тремких рук плуга й веде дідуся на спочинок. Молоді руки продовжать діло старого, й буде колоситися на весні й спіти праця його.

Варто жити на те, щоб піти вночі до лісу й підслухати, що шепче земля, зілля, трави, як пе молоко життя коріння дерев глибоко під землею, як опадає роса з листків, подивитись, як світяться огненні блищаки. Варто жити, щоб побачити, як ось пробираються в селянські вівса дикі свині. Тишу ночі роздирає звук стрілу, йому відповідає лютий крик болю й безпорядне тяжке тупотіння стада, що втікає вростіч.

Варто жити, щоб подивитися на бурю, що, заплутавшись косами блискавиць у верхів'їттах дерев, голодною вовчицею носить по лісі, як бадилля перегризує гострими зубами сосни й дуби.

Варто жити хочби на те, щоб вигодувати кровю свого серця ці прекрасні, живі, лілійові квітки.

* * *

Сьогодні не виглядаю нікого й не буду виглядати. Скоро вже три тижні, як бачив Зіну.

Сідлаю Гапку. Втикаю їй жовту квітку в гриву, пускаю цуглі, й ми летимо. Притримую рукою шапку, ніби батогами шмагає вітер по лиці. Випростую груди й голосно, затажно кричу:

— А-а-а-а-х.

Кожна жилка й нерв мій хочуть жити й відчувають життя. Гапка теж несеться, як несамовита, її тіло зогрілося й го-

стро пахне кінським потом. Так вилітаємо на поле, звідкіль видно два руді вагони.

Просто на мене йде слуга землемірів. Бачу, що він щось хоче говорити.

— Станемо, Гапко!

— Добри-вечір, — вітає мене післанець, — я до вас іду.

Щось легко штовхнуло мене в груди, до серця приплила кров і застукала в скронях.

— Добри-вечір! А що там?

— Пані докторова (це — Зіна!) прислали вам цього листа, — простягає він мені маленьку коперту.

Розгублено дивлюся на нього й беру коперту. Відшукую рівновагу.

— Дякую, ви можете вертатися. Поздоровте від мене.

Хочу бути чимскорше сам. Повертаю коня й їду в ліс. Там розпечатую коперту.

В листі одно слово: „Згоджуюсь”, а на другій стороні — „Ваша (підкреслено) Зінаїда Левчукова“.

Ховаю картку й кричу в шовкове вухо Гапки:

— Гапко, зрозумій, кохана тварино, Зіна згоджується мати мене своїм чоловіком.

* * *

Під вечір збираюсь. У дитинстві в свято мама дуже уважно одягала нас і тепер я боюся пропустити якусь дрібницю в своєму туалеті й тим зразити око Зіни.

Хочеться бути гарним сьогодні.

Підходячи до хати землеміра, побачив личко Зіни в вікні її кімнати.

— Андрію, йдіть просто до мене, нагору.

Перескакую по кілька сходів, широко розчиняю двері.

На столі коло вікна сидить Зіна. Вона не привітала мене й не зійшла зі стола. Лице її на тлі вікна зовсім темне, на ній ясніють, наче дві зорі, жовто-карі очі.

Не в силі промовити й слова, наблизившись до столу, я приклякнув, схопив у свої руки її ніжки й побожно притулився до них гарячими зголоднілими вустами.

* * *

В безмежному небі, поблискуючи бронзовим, хижим тілом, плаває яструб і виглядає здобич.

Пливу човном. Сам гребу й кермую. Стукають весла в кочетах у такт мойому щасливому серцю.

На дні човна, розкинувшись на мойому плащі, як квіт червоно-жовтий, дурманний, лежить Зіна й слідує за яструбом.

Дивлюся на мій скарб безцінний, на жінку єдину, й не вірю сам собі, що вона так близько від мене.

Від часу, коли поцілував я ніжки Зіни, ходжу як заворо-

жений у чарівному півсні, від якого не можу й не хочу прокинутися.

З думкою про неї лягаю спати, у сні відвідую з нею чарівні країни цариці любови й із серцем, переповненим теплом кохання й туги за нею, прокидаюся.

Стомившись, правлю човен до берега. Беру Зіну на руки й довго ношу по лісі.

Чоловічки в очах у неї звузилися, вогко полискують зуби в розхилених устах, по яких часто пробігає рожевий язик. Часом вона нервово витягається в моїх обіймах і міцно притискується маленькими гострими грудьми до мого серця. Коло вуха дзвенить і палить кров безжурний, пьянкий сміх жінки.

Найкраще на світі слово — „жінка” містичним захопленням сповняє мене. З її святого лона зродився я, живу надією з нею створити життя й її теплі жіночі долоні хочу почути на мойому, скропленому смертельним потом чолі, коли буду вмирати.

Кладу мою ношу під куц каліни, рву хміль і обмотую її запашним чіпким зіллям.

* * *

Жінка з золотими очима сказала мені:

— Коли душа моя стане сумувати за тобою, а серце згадувати пестощі твої, я вивішу за вікно шовкову жовту хустку; як зможеш — прилинеш до мене.

— Добре, — шепчу в рожеву мушлю вуха.

* * *

В самий разгар праці мчуся, щоб побачити на мить чарівний талісман мого кохання. Перші часи хустка часто повівала на вітрі, але вчора її не було. Коли я не побачив золотого птаха над вікном, то розгублено, як непритомний, поплився на стацію й дійшов до дому землеміра.

Віконниця в кімнаті Зіни була нещільно причинена й у цю щілину висунув кучеряву голівку помяк.

Підійшов селянин, підозріло оглянув мене, перейшов, ще раз оглянувся й став. Сором заволодів мною, я повернувся й пішов додому.

* * *

Вчора, коли я прийшов до Григора, застав у нього пана. Правдивого пана, вимитого, випещеного, з великими блакитними очима, з французькою борідкою.

Лице в цього пана було злегка опалене, а чоло чисте, з жилками на скронях, біле, як у дитини. Те чоло різко відбивало від гладко зачесаної темно-русявої чуприни.

На ньому був легкий сірий ґарнітур, такого самого кольору шовкові скарпетки з лілійовими стрілками й жовті червики.

Все на ньому було надзвичайно чепурне, некричуще, елегантне. Сорочка в рожеві пасочки, білий комірець і модний крават — усе хоч на виставу. В кутку я побачив шкіряну валізу й білий твердий з чорною стрічкою солом'яний капелюх.

Коли я ввійшов, не стукаючи, до кімнати в супроводі Кузьми й Демяна, пан у непримушеній позі, як на сцені, сидів на твердому стільці Григора.

Григор і його жінка були тут. Обличчя в обох були задоволені, а в самої Григорихи від напруги лице було витягнане вперед. Вони обоє слухали, про що оповідав їм пан.

Забачивши Кузьму й Демяна, пан швиденько звівся з стільця, але на лиці в нього не можна було прочитати, перелякався він, чи здивованийий.

Потім його очі повернулися до мене. Не чекаючи, що скаже господар, пан представився:

— Антін Михайлович Одинець! — і, коли я простягнув йому руку, підставив мені стільця, на якому тільки-що сидів, і попросив сідати.

Опісля знайшов собі стілець і сів сам, заклавши ногу на ногу. Поза його знову була гарна, й я не помітив, щоб вона була у нього вдавана.

Антін Михайлович зацікавився вовками і навіть одного погладив, правда, трохи обережно. Потім зробив делікатно увагу, що вони, йому здається, настільки вже великі, що можуть наробити мені клопоту. Він так і сказав, що можуть наробити клопоту мені, а не комусь, що стерегтися повинен не хтось, а тільки я.

Я відповів йому, що один піде скоро від мене до лісничого, а другого, коли помічу злі наміри, посаджу на ланцюг.

Далі пан пояснив мені, що, як це не дивно, приїхав він сюди відпочити.

Тут може нема комфорту, але повітря й тиші повно, а йому тільки цього й треба, а, в додатку, він хоче відбути молочне лікування, а молоко корів пані господині знамените.

Вичерпавши необхідні інформації для пояснення своєї появи в лісі, пан запитав мене, чи давно я тут і чи маю знайомих.

— Я маю надію, — вклонився він у мій бік, — що ви будете такі добрі, покажете мені трохи ліс і познайомите де з ким. Місто тут недалеко, правда, неважне, але треба вміти шукати всюди, — усміхнувся він і показав здорові, кремові, як зернята кукурудзи, зуби в рожевих яснах. — Коли сумувати тут у лісі без біфштеку, то хоч недуже.

Я старався бути чемним з паном, хоча він мені, не зважаючи на всі симпатичні зовнішні ознаки, не подобався

й навіть видався смішний своєю витонченістю в простих кімнатках Григора.

І коли опісля ми бродили по лісі, то з розмови пана я довідався, що він є директором банку й приїхав сюди власним автом.

— Я бував у цих сторонах, коли ваше місто було ще звичайним містечком, а ваш покірний слуга, — поклонився він у мій бік, — жовтодзюбим молодим парубком.

На прощання він попросив мене ще раз не уникати його товариства, бо він непривичаєний до самотности, й тепер починав жалувати, що не виїхав кудись за кордон.

— Та вся біда, що часу маю мало, роботи мене чекає стільки, — і директор виплеканою рукою провів зправа наліво по штивно випрасованому комірцеві.

Я обіцяв зробити що зможу й ні словом не згадав про землемірів дім.

* * *

Під вечір наступила й зайняла пів неба, закривши ніжний рогатий місяць і зорі, хмара. Величава, страшна й тривожна.

Наче військо вороже, прийшла незвана, кидаючи зпід свого плаща блискавиці й знищення.

Мій бідний ліс розстрілювали сотні гармат, дерева, як безсилі діти, падали поторощені, понівечені.

Череда з поля кинулася в ліс. Із несамовитим ревом, задерши хвости, бігали корови, жалібно мекали овечки, квікали свині. Селяни, наче привиди, при світлі блискавиць розшукували по лісі худобу.

Вся широка лісова дорога, як після страшного побойовища, завалена була трупами дерев. Дуплиста сосна, на котрій жили мої вивірки, впала одна з перших.

Горинь розлютувався. Пліє й бризкає піною, недалеко коло мого дому пригнав гарний міст, підпер деревами й у кілька хвилин збудував величезну греблю, через яку перекидається на другий бік водоспадом.

Чорна ніч напоєна грізним чаром. Сидячи на порозі своєї хати, я бачив при світлі блискавиць, як трясуться зі страху мої вовченята. Я погладив їх, і вони тихо, жалібно заскавчали.

Тільки вуж не реагує на погоду, сидить у мене в кишені й перетравлює свій обід — жабку.

Після бурі зійшло сонце й освітило трагедію знищення.

Дорога в лісі впоперек завалена деревами, до лісничівства доїзду зовсім нема. Декотрі дерева, як тріски, переломані надвое й верхи їх відкинуті гураганом на десятки метрів. Треба скликати робітників та очистити дорогу.

Ніби з чумацької люльки, снується вгору тоненькою сіньюю звійкою дим, обіцяючи погоду.

Розпещено ніжиться Горинь під сонцем, вигріваючи свій сирій хребет.

Світ чудовий! Кров у моїх жилах змішалася з любов'ю, теплом гріє серце й прагне життя. Хустка висить за вікном, як золотий промінь.

Вдячність і поклін шлю тобі, Жінко, за цю милу ознаку пам'яті про мене й благословляю ручки з гострими нігтями, що вивісили її.

* * *

Ввечері в землеміра я несподівано застав директора.

В ідальні було тільки троє: Зіна, землемір і він.

Директор сидів у такій самій невимушеній позі, як і в Григора. На хвилину мені навіть видалося, що Зіна слухала його розмов із такою самою уважною міною, як і жінка Григорова.

Землемірові, було видно, гість заімпував. Я зауважив це з того, як самурай подавав йому чай і підсував попелничку.

Зіна не втаїла своєї радості при зустрічі зі мною і в банькастих очах директора блиснув огник не то іронії, не то неприязні. А може я помиляюсь.

У годині дев'яній прийшов Аксель. Він був у веселому настрою й, коли землемір знайомив його з директором, проговорив:

— Дуже радий. Нашого полку прибуло.

В Зіни правий кутик вуст на хвилинку піднявся вгору, — не вподобався, як видно, жарт Акселя.

По приході Акселя директор знову заволодів розмовою, й так було до кінця вечора.

На прощання самурай відпускає Одинцеві купу компліментів і запрошує приходити щодня. Я виходжу разом із директором.

Аксель провів нас трохи й вернувся до містечка.

Ідемо з директором удвох. Стараюся йти навмисне швидко, бо чую, як посапує мій товариш. Чвакають у болоті елегантські жовті черевики пана директора, це справляє мені приємність.

Говоримо про все, тільки, наче змовилися, не згадуємо про дім, перед хвилиною нами залишений.

Провожая його до самої хати, прощаюся й що духу йду назад до містечка.

Вгорі ясніє високе, недосяжне небо з тремкими зорями. Поскрипують, наче в недузї, дерева.

Згадалось, як у школі, в перші роки, я боявся цього скрипу дерев.

Дороги не видно, більш угадую її, ніж бачу. Ноги ступають непевно, часто попадаю в баюри з водою, бризки ле-

тять мені в лице. Не дбаю про те — треба хутчій дійти, поки Зіна не згасить світла, й поговорити з нею.

Гадка ця підхльоскує мене, й я врешті біжу.

Ось і стація. Ще трохи — й я коло землемірової хати. Стаю й переводжу дух. В грудях із болем, нерівно, товчками, голосно стукає серце, горло заткане ніби мячем.

В кімнаті Зіни темно, в усій садибі теж.

Набираю жменю піску, розмахуюся й кидаю в вікно раз, другий, третій...

Тихо... Трачу надію й хочу відходити, аж ось вікно відчиняється й у ньому невиразною плямою манячить личко Зіни.

— Андрію, це ви? — зниженим голосом питає вона.

Цей голос гасить у мене весь запал, я роблюся покірним і безсилим, як мала дитина.

Вмить неважною здається справа, за якою прибіг уночі й збудив Зіну. Зовсім вона мізерна, та моя справа, в порівнанні з щастям бачити й чути свою паню.

— Так, це я.

Хочу сказати їй у сотий раз слова кохання й, наче в дзеркалі, бачу директора з перекладеною ногою на коліні й жовтими черевиками, що стирчать догори.

— Скажіть, будь ласка, звідкіль ви взяли цього недогризка?

— Якого недогризка? — і голос її стає трохи голосніший.

Я розумію, що Зіна знає, про кого я питаю, напевно там угорі, в темряві ховає глузливу усмішку в кутиках червоних уст.

— Та пана директора, — вже не стримуюсь я. — Звідкіль ви взяли його й прилучили до своєї менажерії?

— Андрію, мовчіть про менажерію... Ви ображаєте мене, але дарую вам це й відповім. Сам прийшов пан Одинець, хтось спрямував його до нас, замість до лікаря, йому дуже було ніяково, а мені ще ніяковіше випросити його з хати. Нарешті він зовсім не недогризок. Навпаки. А ви — злюка!

Я не відповідаю, не вірю в помилку Одинця, напевно десь зустрів Зіну.

В містечку десь старанно гавкає собака, видно з нудів. Безтямно прислухаюся до її голосу й лину всім своїм еством до Зіни.

Серце потягнулося до неї, хочеться притримати сухі, гарячі долоні в своїх руках, почути запаморочливі пахощі її перфум. Сьогодні вона тулилася до мене гострими грудьми й гладила мене по очах.

Спалахнувши, прошу:

— Зіно, я прийду до вас нагору.

Покотилися в темряву срібні коралі сміху й колючими іскрами вдарили мене по тілі.

— Ні, ні, прохолоньте й ідіть спати!

Стукнуло вікно, й я залишився сам.

* * *

Іду до Григора побачити, що робить Одинець.

З хати виходить Сяня, одягнена в краще своє убрання, з вузлом під пахою.

Побачивши мене, вона червоніє й зупиняється.

Ніяково вона тлумачить мені, що на просьбу Григора прийшла забрати білизну приїжджого пана.

— А може вам це не подобається? Тоді я не прийду більше.

Дивлюся на їржаво-золоті коси з квіткою збоку й мені робиться соромно.

Нічого не маю проти, — кажу. Навпаки, вона дуже добре зробить, коли pomoже в чім приїжджому.

Сяня нерішуче дивиться на мене.

— Про ваше весілля ще нічого не чути, — каже вона несміливо.

Шалена радість влітає в мої груди.

— Вже, Сяню, незабаром, — відповідаю й стукаю до дверей директора.

Я стараюся не спускати його з очей.

Коли він прямує до міста, з'являюся слідом за ним.

Здається, що він робить те саме, кружляє коло мого дому, як шуляк, і делікатно випитує, як думаю провести день.

Вовченят моїх, здається, побоюється, бо все радить посадити їх на ланцюг.

Зіна запропонувала запросити директора на човен.

— Може ми розрідимо нашу атмосферу неутральним елементом?

Я рішуче запротестував проти товариства Одинця.

— Мені не подобається його постать опереткового коханка, не подобається його солом'яний капелюх і ще те, що подобається йому ви.

— Це найголовніше, — жартівливо зітхнула Зіна.

Опісля вона говорить, що приїздить трупа, й радить заpastися білетами, бо розберуть.

Приходжу купувати білети на концерт і з немилим здивуванням бачу коло каси спину директора. Миттю повертаюся й ховаюся за будкою каси.

За хвилину він виходить, ховаючи щось до гаманця.

Всовую лице до віконця й весело прошу:

— Я хочу взяти білети поруч із паном, що відійшов.

— Прошу дуже, він узяв три білети першого ряду. Вам один?

— А скільки є вільних місць першого ряду?

Панна тикає олівцем у книжку.

— В цій половині є сім місць.

— Прошу мені дати ці сім білетів.

Панна стриже ножицями й простягує мені зелений довгенький папірець.

— Ще прошу дати в четвертому ряді.

Панна озброюється ножицями й ріже два білети.

Я кланяюсь їй чемно, занадто чемно, підношу капелюх на голові, як це робить директор, і відходжу.

Поспішаю в ліс. Я мушу дібрати відповідне товариство для пана директора.

Іду просто до робітників, що копають рови в лісі. Це народ приблудний, сміливий і брудний. Товариство першорядне.

Вибираю більш обдертих, роздаю білети й тлумачу, коли треба йти й як знайти театр. Може їх захочуть не пустити, то раджу домагатися свого права: кожен пан за свої гроші.

* * *

О сьомій годині збираюся до міста.

У землеміра мені сказали, що пані й той пан пішли до міста. Певний, що найду Зіну з братом коло театру, й поспішаю туди.

Майже все „упривілійоване” населення містечка скупчилося в великому фое коло малої театральної салі.

До мене підходить Аксель.

— Добри-вечір, ходім на салю: пані Зіна вже там із директором.

І він проштовхується наперед. Я за ним.

Перше, що впадає мені в очі, це Зіна, що майже коло самої рампи, в напів-порожній салі, в першому ряді, сидить поміж директором і самураєм.

Мені здається, що зайшла якась прикра помилка. Не може бути, щоб Зіна, давши наказ мені купити білети, залишилася сидіти коло директора. Раптом згадую про сім білетів розданих мною бурлакам.

Конечне треба розшукати їх, відібрати в них білети. Яке буде положення Зіни в цій компанії?

Покіль я роздумую над неприємним для мене випадком, Аксель іде до Зіни.

Я бачу, як він вітається з усіма трьома, опісля прекрасна голівка Зіни повертається й шукає очима по салі.

Наші очі нарешті спіткалися, я кланяюсь і показую здаля білети.

Вона трохи посиділа, наче вагаючися, далі встає і йде до мене.

Повний радості бачити її близько коло себе, простую до неї.

— Наші місця в четвертому ряді, — кажу я.

Вона заклопотано простягає мені руку:

— Ах, яка неприємність! Я гадала, що вам перешкодило щось, і прийняла запрошення директора. Не випадає залишити його на льоді й пересісти в інше місце. А втім, це не так важно, коли нас розлучили на один вечір. Може навіть краще. Про нас зачинають, здається, говорити.

Хвилюючися, тлумачу їй, що власне сьогодні вона мусить сидіти не з директором. На те є дуже важні причини.

— Не може бути важних причин, коли йде про образу людини. Не робіть, Андрію, трагедій із дрібниць, не випадає залишити його. Він ні в чому не винен, треба було раніш сповістити мене.

В голосі Зіни брешуть нотки нетерпеливості й досади.

— У мене є важні причини...

Але вона перебиває мене:

— Андрію, зараз починається представлення, сідайте на своє місце. Опісля поговоримо.

Несподівано вона повертається й швидко відходить.

Я бачу, як вона з усмішкою вітається зі знайомими, ні разу не озирнувшись на мене.

Роблю спокійну, байдужу міну й прямую до виходу.

Коло яскравих оголошень стоїть кілька жидків підлітків. Віддаю двом із них мої білети. Хлопці так радісно здивовані, що навіть не дякують мені й прожогом кидаються до дверей театру.

* * *

Місяць стояв високо, коли я поволі підійшов додому. Дивлюся на темні вікна, згадую землеміра, повертаю вліво й слухаю якийсь час булькання сонного джерельця. Потім іду в ліс усе далі й далі. Чудесне мереживо місяця під деревами. То тут, то там спалахкують блищаки, гостро пахне грибами й сосною. Недалечко ніжно затирликала сонна пташка. З Гориня доноситься гукання бугая.

Стараюся не думати про вечірній випадок, треба не надавати йому значіння. Най буде так, як сталося.

Сідаю на траву, притулююся до землі грудьми й дякую їй за те, що носить на собі таку мізерну комашину, як я.

Нахиляю вухо й прислухаюся. Здалека чую, як бється життьєдатне таємниче серце землі, кожним нервом відчуваю благодать її, силу, безмірність. Душа переймається тишею, гармонією й спокоєм, що віє від її прекрасного, вічного лона.

Все добре, все гаразд, — у нестямі шепечуть мої уста. Най буде благословенний ліс, промінь місяця, зелені бли-

щаки, запах зілля й та соснова голочка, що так ніжно оце коле мое вухо.

Лежу так до рана. Непомітно, як любов із химерного серця, відходить тихою стопою ніч. Розрізняю дерева й куші. На поблідлому небі видко мені спізнену зірку. Незабаром вона зникає.

Тут же коло мого рукава простягається несмілий золотий промінь. Побожно тулюся до нього вустами, встаю й іду в той бік, звідкіль доноситься гукання бугая.

В Горині умивається сонце. На берегах простелені для нього великі рушники з сивого туману.

Я затихаю й стаю за деревом.

На березі стоїть житель лісу: бурий, вимазаний живицею дикий кабан-одинець. Спокійно пе з річки воду.

В кімнаті в себе на столі застаю телеграму, в якій мама просить негайно приїхати.

Схвильований іду до лісничого, прошу відпустки й збираюся до від'їзду. Забігає на хвилинку Григор. Розповідає, що директор приїхав учора додому схвильований, переказував, що хтось посадив коло нього босяків, він навіть догадується, хто то зробив, але тимчасом мовчить.

На прощання Григор міцно тисне мені руку, щось бормочучи, що люди зовсім не розуміються на жартах.

* * *

Години повзуть неймовірно поволі, ходжу по коритарі вагону, роблю догадки. Не можу зрозуміти, що змусило маму вимагати моєї присутности вдома. Ховаю десь далеко в найглухіший кутик серця й мозку думку про Ганю. Жену її від себе, як найстрашнішого ворога, а вона вертається страшна й таємнича.

Коли нарешті спиняється поїзд, я вискакую з вагону, перебігаю перон і прошу візника скорше їхати.

Місто не змінилося, — нудне, як було. Зустрів кілька знайомих, між иншим старого скарбника Кубелка. Несподівано він перший низенько кланяється мені. Старий має звичку ждати поклону від знайомого й тоді тільки щойно кланяється сам.

Ось бульвар, костел, минаємо монастир і візджаємо в затишну вуличку, де живе мама.

Коло дому, наче провісниці нещастя, стоять кілька жінок і впивають в мене цікаві мовчазні погляди.

Іду нагору й, доторкнувшись до дзвінка, бачу, що двері відчинені.

В передпокої, сперши лікті на столик й сховавши голову на руки, сидить мужчина, в якому я пізнаю Войцеховського. Він підіймає голову й мляво простягає мені руку. Я не питаю нічого, бо чую, що сталося щось таке, про що найліпше довідатися як найпізніше.

Мимоволі роблю кілька кроків і з острахом заглядаю в кімнату наліво. Там на столі лежить щось довге, непо-рушне, прикрите білою тонкою наміткою, в чому я серцем вгадую Ганю.

Євген оповідає мені, як скоїлося нещастя: сестра завішувала фіранки при відчиненому вікні й упала на брук. Для нього загадка, як це сталося, бо Ганя була дуже зручна й здорова, заморочення голови виключене.

Раптом йому з'являється полохлива, але нова гадка, і він дивиться на мене переляканим поглядом.

— Не може це бути самогубство, — з трудом говорить він і тут же сам себе заспокоює. — Ні на хвилину не можу припустити, щоб Ганя мала щось таке, що-б змусило її шукати рятунку в смерті.

Я такий прибитий, що не в силі сказати йому слова потіхи.

Євген робить рух рукою в бік спальні й тяжко сідає на старе місце.

Рівночасно відчиняються двері й виходить мама. Обличчя її цілком сіре, очі набубнявіли від сліз. Я підходжу до неї навшпиньках, наче боюся збудити когось, нахилиюся й ніжно цілую материну безталанну голову.

— Хто-б міг сподіватися чогось подібного, — говорить мама й підходить до стола.

Ми обое вдивляємося в бліде обличчя смерти: мармурове чоло закрите золотим волоссям, крізь яке просочується кров. Кров застигла й у кутиках нижніх, міцно стиснених вуст.

Я не вірю в випадок. Яку боротьбу мусіла звести сестра з собою, як мало вірила вона людині-Євгенові й як сильно любила його, волівши вмерти, ніж колись утратити його.

Кімната, в якій лежить сестра, прибрана її руками, всюди порозкидані річі, зроблені нею. Я вирішую, що маму конечно треба вивезти звідсіля, бо тут найменша дрібниця дратуватиме її душу.

Згадалася мені Ганя в день приїзду до мене, коли, налякана огидою життя, шукала в мене рятунку.

Люба Ганю, що дав я тобі? Що дали тобі люди, яких ти від дитинства любила — мама, я, брат, Євген?

Умирала ти самотно, як умирає беззахисний птах у траві, підстрелений ворожою рукою.

А Євген? Де та любов єдина, всечиста, що все прощає, все розуміє, що перебуває на вершинах духа людського, що радісно приймає в дар спалені стражданням серця?

Ганя не знайшла її й умерла.

Сонце заходить. Ганя, освітлена ним, рожевіє, набирає барви в лиці, але найяскравіше живе червона кривава пля-

ма на чолі й золоті кіс. Кутики очей і вуст цілує жорстока, жевблагана смерть.

* * *

Мама й Євген, знесилені, заснули.

Цю ніч я ніс останню варту коло Гані. Знов, як у дитинстві, ми близько коло себе, а тимчасом розділені навіки.

Горять свічки й кидають тоскне світло на личко сестри, бігають тіні по ньому, на хвилину мені здалося, що це лице оживає. Ось зморщилося чоло, — чи не заплаче Ганя? В дитинстві вона ніколи не плакала голосно, як інші діти, а завжди тихенько, тяжкими сльозами дорослої людини. Ми з братом боялися тих тихих, тужливих сліз більше, ніж голосного плачу.

Затріщала й запалала великим жовтим вогнем свічка. Зрізую ножичками нагорілий гніт, сідаю й знову схиляю голову до білої сукні вмерлої.

Роблю докори собі, що мало писав в останніх двох місяцях, особливо по її відвідинах мене. Я повинен був дбати про її бідну душу більше, знаючи трагедію, яку вона переживала! Мозок мій палає тепер, коли всяка поміч спізнена.

Спокоєм віє від цілої постаті Гані. Мені робиться страшно в цій тиші з живим полум'ям свічок і мовчазною Ганею, — але тільки на хвилину... Я простягаю руку й тихенько глажу тонкі, холодні, мармурові пальчики Гані.

Ніч. Тихо, тихо. За дверима стоїть скорбота. Як на рахівниці, відкидає час хвилину за хвилиною, несучи їх у вічність. Сполучиться колись одна така хвилинка з останнім віддихом моїм і моїх близьких і попливе рівно, спокійно, далі, слідом за іншими, уже без нас. Так течуть години, роки, віки. Так тече вічність.

Притуляю голову ближче до Ганиного тіла... Слухаю...

За дверима метушня, змагання двох людей, яких я бачу крізь зачинені двері. В руці в одного з них бачу блискучий ніж, ось рука з цим ножом підіймається й з хрускотом, ніби розрізуючи текстуру, вбивається в груди другої людини. Я чую крик: о-о-о-х!, протяжний, жахливий, останній крик прощання з життям, крик людини з залізом коло серця. Схоплююся з стільця, смертельно переляканий, дивлюся на годинник: я спав щось десять хвилин. Не в стані опам'ятатися, непритомний, воджу навколо очима.

Чи не заплутався той крик десь у моєму вусі? Подібний я чув колись у дійсності.

Я був хлопчиною, коли раз під вечір бачив, як із револьвером у руці біг за молодою жінкою якийсь чоловік.

Заніміла від жаху, ледви доторкаючися землі, пронеслася коло мене та жінка й скрутила вліво за рундук на базарі. Чоловік із револьвером за нею.

І раптом у повітря понісся високо, високо, під саме небо, крик жаху. Залунав і довго тягнувся на одній ноті, різкий, благальний, страшний. До того крику прилучився звук стрілу, потім другий, й ураз все стихло, породивши тривожну тишу навколо й зрозуміння в мені жаху перед насильством і смертю.

Часто з'являється в моїй пам'яті той кошмарний випадок, але ніколи моя налякана думка не майнула за рундук. Вона боїться зазирнути туди й забачити образ мордованої жінки, а ще більше чоловіка з міцно стисненим після стрілу револьвером у руці.

А Ганя-ж умерла тихо, без крику, з міцно затисненими вустами. Ганю, Ганю, що мусіла переживати ти!...

Я встав, зійшов по темних сходах на подвіря.

Світало. Вгорі шумів вітер, внизу під моїми ногами шестіло листя. Тут ріс клен. Схиляюся, згортаю пригоршню опалого листя, притулюю до обличчя й якийсь час жадібно вдихаю запах свіжого, п'яного тління.

Вибравши в темряві навгад кілька більших листків, я вернувся до хати й положив ті мертві листки коло мертвої голови моєї любої сестри.

На другий день приїхав молодший брат, і Ганю ховали. Положили її високо на горбі, що його цілий день цілує сонце.

Мама, не зважаючи на всі мої доводи, рішуче відмовилась переїхати до мене.

— Як я залишу Ганю? Ні, ні... Я не поїду звідси!..

І милою рукою зробила рішучий рух.

Так, так, — її не переконаєш! Так має бути.

* * *

Дома застаю листа від Гані, легким крилом торкає мене душа її... Сидимо вдвох. Чую Ганін сумний і спокійний голос.

Вона не може сказати Євгенові ганебної правди й не може жити без нього. Беру його кохання з собою і вмираю спокійно. Не тужи, Адю, за мною, підримай Євгена й бережи маму. Переконай їх, що я, не хотючи, впала з вікна, а коли будеш приїздити, то привези мені пару квіток із вашого лісового кладовища, — вони принесуть спокій моїй душі.

Ховаю той останній лист до решти сестриних листів. Радісним привітом житиме зо мною завжди згадка про тебе, Ганю!

* * *

На столі лежить ще одна коперта, грубий папір, протканий лілійовими жилками. Ця коперта прийшла з кімнати, в якій я цілував ніжки з холодними пальчиками.

Уважно оглядаю її, цю таємничу ознаку доброї чи злої пам'яті про мене, й нерозпечатану кладу на стіл.

* * *

Шумить ліс. Берізки пожовтіли й вітер здирає з них останнє листя. Сочиста трава висохла й блищить, тільки кущики чорниць зеленіють.

Назустріч осені прибрались у яскраві шати дерева. У вдячнім уклоні схилилися додолу червоні китиці грабини, калини й глоду. Лісове життя затихло, де-не-де колише вітами вивірка й стукає невтомний господар — дятел.

Скрипнула фіртка на кладовищі. Очі-квітки, що підстергали мої рухи в перший прихід сюди, зникли. На запалих могилах висохла трава.

Падаю ниць на землю. Одноманітною колисанкою шумить верховіття. Над лісом висить прозора хмара й час від часу кидає мені кілька холодних, тяжких краплин дощу. З ними просочується в душу мою спокій, бажання існувати.

Бо чи туга, що часто торкається моєї душі, не є рідна сестра радості? Притуливши до серця одну, мушу дати захист і другій.

І так ми всі трое, радісно сполучені, йдемо до моєї кімнати, де лежить не прочитаний таємничий лист.

* * *

Мої вовченята розлучені. Кузьму взяли до лісного й посадили на ланцюг. Того самого дня він роздер курку, що підійшла занадто близько, й посіяв у серцях людей перше проти себе незадоволення. Тепер усе, що підійде на віддаль ланцюга, попаде на гострі зуби Кузьми.

Демян ходить на волі, а вуж спить у кишені, бо любить затишок і тепло.

Вчора я проходив попри хату землеміра. На стежці в садку під сливою, гилля якоїгнулися від сливок, стояв директор.

Григор оповідав, що по моїм від'їзді директор сидів ще чотири дні, що з міста прийшло його авто з шофером у кашкеті, облямованім зеленим сукном.

Авто проїжджало кілька разів лісом і в ньому завжди сиділа та японка, землемірова сестра.

Заходив я до батюшки. Великий смутний дім із худюю, лагідною попадею. Вештається вона по кімнатах і сіє кругом себе байдужість і втому.

Батя замикає все й носить ключі з собою, бо все, що попаде під руку матушці, зараз продається і купується горілка.

Сидів я не довго, про землемірів дім не питав і хутко пішов додому.

Не спиться по ночах, десь блукає мій сон. На подвірі лісного невпинно плаче Кузьма. Одягаюсь і йду до нього. Зрадів, побачивши мене, сірий, гладжу голову звіряти, вговорюю лягти й заснути. Якийсь час він мене слухає, опісля сідає, простягає голову й довго-затяжно вие. Висотує з своїх грудей той звук без кінця, наче безконечну сіру нитку з великого клубка.

Безпросвітня ніч, могильна тиша, смерть Гані, лист Зіни, скорботна мама, все пригадалося мені. Самотній звірячий плач дратує мою душу, будить зрозуміння його болю.

Як божевільний сідаю поруч із Кузьмою, обіймаю міцну, волохату його шию й тихо-соромливо ридаю разом із ним.

Ми довго сиділи так поруч, як брати, і плакали. Кузьма в неволі, а я... ніби вільний.

Над ранок, коли холод лизнув мене по тілу, я притомнію, відв'язую Кузьму й, попихаючи його вперед, лагідно раджу:

— Іди, малий. Іди, знайди своїх близьких.

Він зрозумів, що вертаю йому волю, й безшумною тіною зникає в лісі, повному таємничого життя.

* * *

Була два дні в мене мама. Оповідала, як відвідує щодень з Євгеном Ганю. Обое цілком повірили в трагічний випадок із вікном. Мама схудла, руки, коли тримають шклянку, злегка тремтять, часом вона довго не відповідає на питання. Перед відїздом вона хвилювалася, що залишила Ганю. Я бачив, що затримувати її — безнадійно.

На двірці я довго тулився до її рук, мені хотілося просити її зостатися, хотілось розказати, як дуже потрібні мені її теплі материнські долоні.

Я довго слідкував за димом поїзду, опісля глянув на дім землеміра.

З вікна не повівала жовта хустка. Не манила, не кликала мене до себе.

В цю ніч у мою хату вслизнуло погане потерча — самотність.

* * *

Завитала смерть і до нашого закутка. Померла дитина-приймачок лісного. Як райські птахи, замаяли між деревами сині й червоні корогви. Полохливо розбігались по лісі байдуже-квапливі згуки жалібних пісень, що обіцували радість зустрічі. Жовто горіли свічки. Дорога недовго пахла ладаном і недовго люди згадували маленьку істоту, яка несподівано прийшла в цей світ і так само несподівано відійшла.

В цей день лісничий і його дружина стояли поруч, у руках обох горіли запалені свічки, як у день їх шлюбу.

Чи сполучить їх це світло? Чи донесуть вони колись за-свічений Гіменеєм огонь непогашеним аж до старости?

* * *

Сиджу дома. На столі коло лампи лежить у шапці вуж. Світло лампи гріє його. Звернувся й не ворухиться. Коло дверей дримає Демян. Болять мені руки й спина, цілий день копав із робітниками рови, треба зморити тіло, щоб відпочила душа. Читаю книжку. Є ще багато на світі чудесних річей, які варто бачити й знати.

Демяне, як ти думаєш, навіщо ти існуєш: щоб спати й мріяти про дику пущу зі струнками козами? Навіщо живу я? Навіщо живе й про що мріє жінка, закохана в жовтий кольор, що нагадує їй сонце й рідний край матері?

Демяне, не спи! Прокидаєшся? Дивишся? Може ми прочитаємо листа. Він пахне, той лист. Пахне степом і чебрецем, такою дрібненькою, невибагливою квіткою. Ми маємо право прочитати його. Жінка, подібна до золотої мухи з чорними крильцями, можливо, чекає відповіді.

Зіна ображена, вона має рацію, Демяне. Ах, як горять твої очі, вовчику. Так будуть світитися тобі очі, як пробира-тимешся в темну ніч за здобиччю для сірої молоді вовчиці й її дітей від тебе.

Чи будуть мої діти дітьми Зіни? За це я післав би їй у дарунку серце з грудей, гаряче, живе, повне крові.

Я мав бажання, Демяне, показати їй степи з високими могилами, в яких дримає стомлена слава козацька.

У снах моїх на рудому верблюді неслися ми з нею по пустині дикій, де за дороговказ служили нам висушені сонцем кістяки, в черепках яких, наче думи тяжкі, гніздилися змії.

Я хотів повести її на гори високі, не зневажені стопою людини, й постелити під ноги її серпанки із хмар.

Блукав я з нею й на дні моря, по слизьких вулицях затопленого міста; смутні легенди про нього співають при вогнях вечірніх у полі старі діди.

Хотів я викупати її тіло чудесне у водах, де лягає сонце золоте, й розчесати коси вітром південним.

Були колись, Демяне, ворожки. Жили вони в хатах на курячих ногах у непрохідних пущах. Ті ворожки варили чари й, як тільки чари починали кипіти під вогнем, людина, за якою тужили, здіймалася в повітря й, плачучи, неслася до того, хто її чекає.

Демяне, пошукаймо з тобою в лісі хатку на курячих ногах, а може знайдемо й зморщену бабу, що вміє варити чудесне зілля-приворот.

Лежить на столі коперта, як споминами ніжними, проткана лілійовими жилками. Боюся розпечатати її, як унікав би занесеного над собою батога.

Заворушився й застриг вухами Демян. У снігах хтось є.

Підходжу, відчиняю двері й, наче пхнутий ножем, відступаю. В дверях закутана хусткою стоїть Зіна.

* * *

Прийшла й зразу-ж, як засохлу землю дощем, наповнила мою душу радістю. Звук її голосу вигнав із моєї хати тривогу, тугу й сумніви. Мое тіло випружується й знов здатне до боротьби.

До рана сиділи ми, притулившись одно до одного. Зіна оповідала мені чудесну байку з свого життя, блідого й холодного без мене.

Поволі, дрібними кроками вів я жінку додому й здавалося мені, що вона, як лісна дріяда, коли вийде з лісу, не вернеться туди вже ніколи. Ми довго прощалися коло дому й розійшлися, коли ніч поволікла свої темні одежі на північ.

На прощання Зіна цілує мене й говорить:

— Недобрий ти, Андрію, й злопам'ятливий.

І знов я поспішав додому, спотикаючись об ріллю, наче п'яний. Дома я кинувся до столу, щоб прочитати лист, що пролежав майже три тижні, але його не було ніде, ні на столі, ні в хаті. Видко, Зіна забрала його.

Най буде благословенна воля твоя!

* * *

В безмежному просторі прозорого неба скубе хтось куделю чудесну й стеле срібну основу по стерні. Мають у повітрі біленькі пухові нитки, з яких натче собі осінь килимів.

Стоїть бабине літо — ніжний усміх золотої осені. Небо без одної хмарки, кожний звук брентить гостро в чистому повітрі й ломиться, як кришталь. Горинь дихає холодом, у його грудях вже застигла теплінь літа й соняшних ласк.

Неділя. Селяни їдуть до церкви. Чоловіки в свитках, дівчата в яскравих спідницях.

Між ними йде Сяня з припнятою червоною жоржиною до рудої голівки. Вона йде поруч із чорнявим парубком, і мені навіть здається, що вони тримаються за руки.

На подвірі землеміра я застав директора. Він учив Зіну їздити на ровері.

І директор і Зіна, видко, були дуже перейняті цією важною справою. Сказавши мені кілька слів, Зіна, в зеленому светрі й шапочці, знову сіла на ровер.

Директор привітався зі мною чемно-байдуже. Тепер він підтримує Зіну за стан, а часом за клуби й біжить поруч із ровером.

— Тримайтесь керми, сміливіше, не бійтеся — я тут! — кричить він.

Видко, роля вчителя дуже не легка, бо він засапався й почервонів. На чолі в нього краплини поту.

Коли учениця й учитель відпочивають, я говорю Зіні:
— Чому ви мені не сказали про ваше бажання їздити на ровері, я-б вас вивчив давно! — і з чемною усмішкою додаю: — Ви зовсім замучили пана директора.

Але пан Одинець заперечує:

— Це зовсім не тяжко й крім приємности мені нічого не справляє.

Лекція продовжується ще й ще.

Мені хочеться вдарити директора чимсь гострим по голові. Користаю з нагоди, коли вони відїжджають, і непомітно зникаю.

Ззаду над вікном Зіниної кімнати має в повітрі мягенька шовкова хустинка.

* * *

Коло двірця повертаю праворуч, доходжу до сусіднього села й тільки звідтіль прямую через ліс додому.

В моїй кімнаті, з книжкою в руці, сидить Зіна. Коли я входжу, вона кладе книжку на стіл і незадоволено говорить:

— Давно чекаю на тебе. Ти зник так швидко тоді. Мені хотілося поговорити з тобою.

Мене радують її слова, та щось гамує показати це, й я холодно, без усмішки, відповідаю:

— Ви були заняті з паном директором, не хотілося вам перешкоджати. А втім, пан Одинець був так близенько, що моя відсутність напевно була непомітна. Я хотів би нарешті довідатися, з якою ціллю оббиває ваші пороги цей пан і яку роль граю я при нім?

Жовті Зінині очі темніють.

— Вважаю Одинця за порядну людину й за такі-ж його наміри. Сьогодні він освідчився братові й мені.

Хочу вдати насмішку й пересохлими вустами питаю:

— І ви...

— І я прийняла його освідчини, — різко перебиває мене Зіна, встає й підходить до вікна.

Якийсь час у кімнаті тяжка, гнітюча тиша.

Опісля я зло кидаю:

— Можу вас поздоровити. Видко, авто й тантієми відіграли не останню роль в вашому такому наглому рішенню.

— Зовсім ні. Пан Одинець освічена й вихована людина. Він не закупить напевно білетів і не посадить поруч із жінкою, яку любить, семеро босяків, щоб скомпромітувати її.

— Коли-б я знав, що ви сидітимете з директором, — не зробив би напевно цього. Я просив вас тоді перемінити міс-

це, ви не послухали мене. Ви стільки-ж винні, як і я. Наказали мені принести білети, а опісля засіли в першому ряді з Одинцем.

Я так і сказав „засіли”.

Зіна різко повертається й дивиться мені в обличчя. Дріжать сережки в її вухах, губи побіліли.

— В той вечір я порівнювала вас обох і це вийшло не на вашу користь.

— Чого-ж ви прийшли до мене?

— Так було жаль вас із вашим горем.

— Жаль?

— Крім того хотілося забрати листа, в якому сповіщала, що зриваю з вами, — добиває Зіна. — Ви навіть не завдали собі труда прочитати його за стільки днів.

— Передчував, що нема там нічого доброго для мене. Зіна нетерпляче перебиває мене:

— Досить, я все чула. Будь ласка, в останнє проведіть мене додому.

— Прошу дуже.

Ідемо мовчки поруч. Ніколи Зіна не була мені така далека, як тепер. Мені здається, що я ніколи не любив її, й певний, що вона відчувала те саме.

Загублені в темряві ночі, ідемо, як два вороги. Я бачу, що Зіна часом спотикається, мимоволі роблю рух допомогти їй і раптом згадую постать директора, коли він учив Зіну їздити на ровері. Здається, чую думки того пана, бо власне після лекції директор освідчився Зіні. І ось ідемо й несемо в грудях зерно зневаги й підозріння.

Коло дому Зіна мовчки, по чужому сусіду мені руку й, не сказавши більше ні слова, майже біжить по подвір'ю.

І в ту хвилину, як вона відходить, мене опановує слабкість, і я, ніби в передсмертній тузі, кричу голосно:

— Зіно, що ми робимо?

Нема нікого коло мене. Ніч і самотність. Гостро, ніби по серці ножами, стукають Зінині обцасики по сходах.

* * *

Ідемо з лісничим намічувати фосою в передній частині лісу. По дорозі лісничий, який від смерті маленької приймачки тепер більше сидить удома, говорить мені:

— Чув я від крамарів, що Одинець жениться з докторою. Ви повинні про це знати, бо буваєте там.

Відповідаю, що пані Зіна не ділиться зі мною справами особистими. Мені тяжко відповідати, хочеться впасти на землю й плакати.

На узліссі мої очі приковує до себе жовта хустка над вікном Зіни, якою немилосердно потріпує вітер.

Першим моїм відрухом було бігти, бігти туди, де має

чудесний, ображений птах моєї любови. Крамарі кажуть, що виходить заміж... Глум це, чи...

Лісничий перебиває мої думки:

— Щодень у землеміра сушиться одна й та сама жовта шматина. Що вони роблять із нею?

Через силу питаю:

— Якто що дня?

— Всі дні, відколи я дома.

Значить, чотири дні.

Я мусів із лісничим зробити вестов із десять, а опісля до півночі працювати з ним у канцелярії.

Вночі я прокидаюся. Мені здається, що у кімнаті хтось є. Свічу лампу, тривожно оглядаю кімнату й шафу, чи не вліз туди хто, щоб напасти на мене підчас мого сну.

Друга година ночі. Докоряю собі, що не пішов уночі до Зіни. Міг би залишити картку під дверима з повідомленням, що перешкоджений не міг прийти. Землеміра нема вдома й картка не попала-б у чужі руки. Мое серце повне тепла й ніжності до Зіни: чотири дні чекає на мене, вона, мое серце, моя душа, пані життя мого. Чекає цілі чотири дні на свого невільника.

Не випадає бігти зараз, але мушу встати як найвчасніше. Спершу піду на двірець, загляну на почту й уже звідти до неї.

Світає. У мої вікна заглядають обдерті берези. Встаю й іду до джерела вмитися. Спочатку роблю все поволі, опісля з тривожним поспіхом. Мій хлопець приносить мені сніданок, якого я не їм.

Восьма година. Тривога росте. Коли я дійшов до дому землеміра, здивувало мене неприємно зелене, блискуче авто коло брами. Саме виходить покоївка й кладе на сидіння плед і валізку Зіни.

Значить, Зіна не спить. Обходжу авто, не питаючи нічого в покоївки, прямую до сіней і біжу нагору. З їдальні виглядає Одинець, убраний по дорожньому. Перед дверима Зіни я переводжу дух і стукаю. Мене ніби чекали, бо в ту саму хвилину чую:

— Прошу!

Я зовсім не уявляю собі, що буду говорити Зіні. Мене вражає кімната, якась нова, повна квітів. Зіна стоїть коло столу, убрана по дорожньому. На ногах у неї ті самі лякерові черевички, що й за першого мого приходу. Ще я побачив у кутку на підлозі жовту хустку. Вигляд її відбирає мені відвагу.

— Прошу вибачити, що турбую, — несподівано для себе говорю офіційально. — Судячи по деяких ознаках, мені було дозволено прийти.

І я показую на кинуту в кутку хустку.

Зіна дивиться на мене спокійно, я-б сказав, байдуже. Таксамо байдуже, якимсь новим голосом вона відповідає:

— Це було вчора. Ви веліли дуже довго чекати на себе. Від учора в моїх думках і постановках багато змінилося.

В смертельній тривозі пригадую ранішню візиту Одинця й авто з валізою.

В одчаю пояснюю їй, що не виходив кілька день із лісу. Не знав, що вона хоче бачити мене й забути наші непорозуміння.

— А сами-б ви не потрудилися прийти? Ніколи нічого я вам не забуду. Хустка висіла, бо мене не було вдома.

Вона хутко ходить по кімнаті й тяжко говорить:

— Ніхто не чекає на вас, ніхто. Розумієте ви?

Бездумно воджу за нею очима, чую, як холодіють мої руки.

В порожній, без жадної ясної думки голові, як хробак, заворушилася гадка, що з мене глузують. Безсило сідаю на стілець. Зіна підходить і лагідно говорить щось до мене. Коло серця тремтить несміла надія, що все буде гаразд. Збираю останки свідомости, щоб зрозуміти слова Зіни.

— Андрію, ми не можемо бути щасливі вдвох і мусимо трактувати це питання поважно. Занадто вперті ми обое, нічого не хочемо й не можемо подарувати одне одному, а зрештою, що будемо робити — обое бідні: ні у вас, ні в мене нічого нема, в нужді і в лісових нудах зненавидимо себе.

— Що ви говорите? Що це значить? Чому ви не подумали про це раніш?

— Як то не подумала, — завсіди думала. Я згодилася любити вас і не обіцяла вийти замуж, не гадала, що це вам потрібно. Андрію, — вона нахилиється до мене, — не гнівайтесь, чим хутчій ми забудемо одне одного, тим буде краще. Коли-б ви прийшли вчора, все могло-б бути инакше. Я ждала вас до другої години й о другій післала телеграму Одинцеві.

Я встаю з пусткою в серці й, не оглядаючися, йду до дверей. Знаходжу в собі силу кивнути головою директоріві, що стояв коло сходів із здивованою міною на обличчі. Мляво, м'якими ногами йду до фіртки.

Який несамовито-яскравий день!

На сидінні авта лежить валіза й парасолька Зіни. Стою й безтямно дивлюся на ці речі. Притомнію від чогось холодного, що ворухиться коло ліктя, ловлю коло манкета хвіст вужа й відкидаю. Ніби сталева стрічка, блиснув він на сонці.

Коло двірця сталеві рейки будять у мене гадку, що могу виїхати звідсіль сьогодні, завтра, якнайскорше. Не знаю, як довго я стояв там. Мою увагу звернуло м'яке журливе курликання: вгорі тоненьким трикутником летіли журавлі й слали на землю прощальний привіт. Цей м'який музикаль-

ний клекіт несподівано заглушив крик смертельно переляканої людини.

Я озирнувся.

Як у сні побачив авто, а на ньому чітко вирізану по-стать Зіни, що стояла в зеленій шапочці.

Кричала вона. Поруч, стоячи плечима до мене, борикався з нею директор. Авто, як ранений птах, нерівно підскакуючи, неслося до мосту без керманіча. Опісля я побачив, як мужчина, залишивши жінку, нервово схопив керму, але було вже запізно. Ще мить — авто зникло з пасажирами.

Все це сталося в одну безмірно коротку хвилину. Як божевільний, побіг я до мосту, щось кричучи Зіні.

За мною неслися люди зі стації й землемірова служниця.

Коли я спустився в яр, побачив, що зпід авта, яке лежало колесами догори, виглядали ніжки Зіни в бронзових черевичках.

Не памятаю, хто вийняв Зіну зпід авта. Казали, що це зробив я. Щойно за кілька годин я зрозумів, що сталося. На камінні, прикриті жовтою хусткою, лежало щось, страшне своєю мертвою непорушністю. Блистіло розбите авто, недалечко валявся сплющений термос директора. Самого директора вже не було: тяжко раненого повезли його до шпиталю.

На камінні сиділи ще блідий Аксель і двоє понятих селян.

* * *

Я був у директора в шпиталі. Нещастя сталося через вужика, якого моя рука, не хотючи, кинула в авто. Коли Зіна, злякавшись, хотіла вискочити з авта, перестрашений директор кинув на хвилину керму, й це коштувало Зіні життя.

Od Lwów. Skan. 2 K

587555/4

Читайте XII річник
КАЛЕНДАРЯ - А

„ДНІПРО”

видання Українського Т-ва Допомо-
ги Емігрантам з України у Львові
на 1935 рік.

В календарі вмістили свої твори: Бень Ва-
силь, Бутович Микола, Дорошенко Волод.,
Дорошенко Дмитро, Дорошенківна Натал.,
Дудко Федір, Лазаревський Борис, Мазепа
Ісак, Маланюк Євген, Островерха Мих., Сі-
рополко Ст. і ин. — Календар містить адреси
всіх українських лікарів і адвокатів у краю.

Ціна календаря 2 зол.

Попередні річники (окрім I й II) коштують по 2 зол. з пересил.

Адреса: Львів, Руська, 3, Україн. Т-во Емігрантів.

Вписуйтеся в члени
ВИДАВНИЧОЇ КООПЕРАТИВИ

„ХОРТИЦЯ”

(кооператива з обмеженою порукою у Львові)

Львів, Руська 3, II п.

при Укр. Т-ві Допом. Емігран.

Кonto ПКO. у Львові ч. 503.110.

Вписове 5 зол.

Членський уділ 25 зол.

(можна ратами).

В-во „Хортиця” випустило до цього часу такі книжки :

1. Федір Дудко: „ЧОРНИЙ КРУК” (повість) —
вид. вичерпане.
2. Ф. Дудко: „ПРІРВА” (повість із визвольн. часів).
Ціна 4— зол.
3. А. Чайковський: „ПОЛКОВНИК КРИЧЕВ-
СЬКИЙ” (історична повість із часів Хмельниччини).
Ціна 2:50 зол.

Адреса: Кооперат. В-во „Хортиця”, Львів, Руська, 3.

(при Укр. Т-ві Емігр.).